

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2010 - 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zdeněk Matoušek

Kriminalita a delikvence dětí a mládeže

PRAHA 2013

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Jan Toman

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Combined (Part-Time) Studies

2010–2013

BACHELOR THESIS

Zdeněk Matoušek

Criminal conduct and delinquency of children and juvenile persons

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PaedDr. Jan Toman

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Kynšperku nad Ohří dne 11. března 2013

Zdeněk Matoušek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce PaedDr. Janu Tomanovi za jeho rady, pomoc a vstřícnost při jejím zpracování. Mé poděkování patří také PhDr. Karolíně Malé a všem, kteří mi napomáhali při získávání nezbytných údajů jak pro teoretickou, tak pro praktickou část této práce.

Anotace

Touto bakalářskou prací bych rád upozornil na zvyšující se podíl protiprávního jednání dětí a mládeže a také na fakt, že současná konzumní společnost začíná dávat přednost materiálním stránkám před stránkami morálními a etickými. Snižuje se věk pachatelů protiprávního jednání a zvyšuje se jejich agresivita.

Jelikož téma této práce je zpracováváno na katedře speciální pedagogiky, zaměřil jsem se ve své práci zejména na faktory, které ovlivňují vznik delikventního jednání u dětí a mladistvých. Jaké jsou příčiny a motivace vzniku delikventního jednání?

V praktické části této práce jsem se zaměřil na analýzu problému znalosti práva a právního vědomí u vybrané skupiny dětí či mládeže. Co vlastně dnešní děti a mládež považují za protiprávní?

Závěrem jsem provedl Statistické zhodnocení vývoje kriminality dětí a mladistvých v České republice a na území Karlovarského kraje v letech 2009 – 2012.

Klíčové pojmy

Delikvence, dědičnost, dítě, kriminalita, mladistvý, mládež, nezletilý, porucha osobnosti, rodina, subkultury mládeže, vrstevnické party.

Annotation

In this bachelor thesis, I would like to focus on the increase in unlawful conduct of children and juvenile persons, as well as on the fact that the contemporary consumer society begins to prefer material aspects of human life to moral and ethical ones. The number of juvenile offenders of younger age is on the increase and they become more and more aggressive.

As this thesis is processed in the Department of Special Education I have focused especially on the factors that give rise to delinquent conduct of children and juvenile persons and on the causes and motivation of delinquent behavior.

In the practical part of this thesis, I have carried out an analysis of the problem of knowledge of law and legal awareness in a selected group of children or young persons. What do today's children and young people consider to be unlawful?

Finally, I have carried out a statistical evaluation of the development of child and youth crime in the Czech Republic and the Karlovy Vary Region in the years 2009 - 2012.

Key words

Delinquency, minor, juvenile, crime/ delinquency, youth, child, family, personality disorder, heredity, subcultures of young people, peer groups.

OBSAH

ÚVOD	8
1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	9
1.1 Teoretické vymezení pojmů delikvence, kriminalita a jejich vzájemné srovnání	9
2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZNIK DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE..	17
2.1 Biologické a psychologické faktory vzniku delikventního chování.....	17
2.1.1 Dědičnost.....	17
2.1.2 Konstituce.....	21
2.2 Sociální faktory ovlivňující vznik delikventního chování.....	32
2.2.1 Rodina.....	32
2.2.2 Škola.....	37
2.2.3 Vrstevnické party, skupiny a subkultury dětí a mládeže.....	40
3 PORUCHY CHOVÁNÍ.....	46
3.1 Prognóza poruch chování	48
3.2 Motivační zdroje poruch chování	48
3.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování – podmíněné na straně jednotlivce	48
3.2.2 Rodinně podmíněné poruchy chování – podmíněné rodinným prostředím	49
4 PORUCHY CHOVÁNÍ A DELIKVENCE MLÁDEŽE	50
4.1 Agresivita.....	52
4.1.1 Faktory podporující agresivitu u dětí	53
4.2 Rizikové sexuální chování	55
5 VÝZKUM POMOCÍ DOTAZNÍKU	57
5.1 Výzkumná otázka a Hypotézy.....	57
5.2 Popis prostředí, ve kterém byl průzkum realizován	57
5.3 Definice dotazníku	58
5.4 Realizace dotazníku.....	58
5.5 Otázky a vyhodnocení dotazníku.....	59
5.6 Ověření hypotézy	63
6 STATISTICKÉ ZHODNOCENÍ VÝVOJE KRIMINALITY DĚTÍ.....	64
7 ZÁVĚR.....	73
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	75
PRÁVNÍ PŘEDPISY	77
SEZNAM, GRAFU A TABULEK	78

Motto:

Rodiče ohrožují své děti, když jim poskytují radostné dětství. Kdo neměl těžké dětství, nemá se na co vymlouvat u soudu.

Gabriel Laub

ÚVOD

V dnešní uspěchané době se bohužel stále častěji setkáváme se zvýšenou mírou násilí, agresivity a zhoršujícími se mezilidskými vztahy. Na vině je zejména zhoršení jak ekonomických, tak s tím spojených sociálních podmínek, což se projevuje nejvíce právě na atmosféře naší společnosti. Stále častěji zjišťujeme, že tento stav zasahuje nejen dospělé jedince, ale i děti a mládež. Věk osob, jejichž chování má asociální a antisociální charakter, se snižuje. Jsou to právě mladiství, kteří se dnes vysokou měrou podílí na negativních jevech ve společnosti. Protispolečenské jevy jako je alkoholismus, drogové a jiné závislosti, násilné skutky a vůbec páchaní trestné činnosti nejsou dnes pouze záležitostí dospělých jedinců, ale jsou spatřovány již na základních školách. Dnes již mají mladiství na svědomí takové skutky, za něž by se nemusel stydět dospělý zločinec. Jaké jsou hodnoty v životě mladistvých páchajících delikventní činnost? Jaké jsou příčiny a motivy k páchaní protiprávního jednání?

Při zpracování bakalářské práce jsem užil literaturu z oboru psychologie, sociologie, internetové zdroje a také literaturu z jiných souvisejících oborů. Poznatky byly shromážděny nejen rešerší těchto materiálů, ale i na základě konzultací s odbornými pracovníky, zejména s PhDr. Karolínou Malou, znalkyní z oboru zdravotnictví, odvětví dětská klinická psychologie v Psychiatrické léčebně Dobřany a PhDr. Kristinou Červenkovovou, znalkyní z oboru školství a kultura, odvětví dětská klinická psychologie v Dětském diagnostickém ústavu a Středisku výchovné péče pro děti a mládež Plzeň, odloučené pracoviště Karlovy Vary. Statistické výstupní údaje byly získány z webových stránek Policie České republiky. Výzkum s pomocí dotazníku mi byl umožněn za pomoci ředitelky Základní školy v Kynšperku nad Ohří paní Mgr. Lenky Bursové – Hruškové.

1. DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Chceme-li hovořit o kriminalitě a delikvenci dětí a mládeže, je potřeba uvést definice základních pojmů, které s ní souvisejí.

1.1 Teoretické vymezení pojmů delikvence, kriminalita a jejich vzájemné srovnání

„Pomocníkem pro stanovení významu pojmu **delikvence** je nám samotný překlad původního latinského slova *deliquere*, jež znamená *provinit se*, slovem *delinques se* poté označoval ten, kdo se dopustil přestupku, proviňující se člověk“.¹ Delikvence je širším pojmem než kriminalita, neboť označuje činnost (chování), které porušuje nejen normy právní, ale i společenské, takže se takové jednání vztahuje i na děti a mladistvé, kteří se tak stávají delikventy. Pojem delikvence tedy nelze nijak spojovat s pojmem trestní odpovědnost, není nijak omezen věkem osoby, která se delikventního jednání dopouští. „Jde o pojem širší než kriminalita, protože zahrnuje i skutky, které nejsou trestnými (kriminálními) činy, např. pro nízký věk pachatele.“² Delikventní chování jen velmi vzácně začíná až v dospělosti. S pojmem delikvence je i úzce spojen pojem **predelikvence**³, což jsou takové závady a poruchy chování, které by bez příslušných odborných intervencí mohly později vyústit v delikvenci a kriminalitu.

Hodnocení delikventního chování podle stupně závažnosti:

- **Disociální chování** - mírné odchylky od normy, bez výraznější agrese, spíše nepřiměřené, nepřizpůsobivé chování, důslednou výchovou lze odstranit, např. zlozvyky, neposlušnost, lhavost, vzdorovitost, negativismus.
- **Asociální chování** – závažnější odchylky, které ale ještě nemají ráz trestné činnosti, např. alkoholismus, záškoláctví, šikana, toxikomanie, útek, toulky, tabakismus,

¹ NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*, 1.vyd. Liberec: Dialog, 2006. s. 8. ISBN 80-86761-45-2.

² JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. S. 55. ISBN 80-7178-535-0.

³ ABZ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV, [online].[cit.2013-01-30]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/predelikvence>. - vložil prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSC

demonstrativní sebepoškozování, gamblerství. Zde jedinec poškozuje spíše sebe než okolí. Toto chování však často přerůstá v antisociální.

- **Antisociální chování** – závažné protispolečenské jednání, dostává se do rozporu s normami práva, nepřátelsky zaměřeno vůči okolí. Příznačné rysy – agresivita, delikvence, destruktivní činnost. Patří sem krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy aj.

Charakteristika dětské delikvence

- ***Dětská kriminalita (dětská delikvence, predelikvence, nekriminalita)***

Podle Matouška (2008) typickým znakem dětské delikvence je **skupinovitost**, malá připravenost i promyšlenost. Jde o činy páchané převážně **spontánně**, méně často jde o plánované a předem připravené akce. Nežádoucí aktivity těchto jedinců (skupin) jsou směřovány převážně **proti majetku**, jde i o nežádoucí jednání ve spojení s drogovou závislostí, méně často se pak setkáváme s násilnými činy. Disponujícími faktory jsou vrozený syndrom hyperaktivity, snížená úroveň rozumových schopností, osobnost s nepřiměřeným hodnocením, s nízkou schopností empatie, s nižším stupněm dosaženého morálního vývoje, selhávající rodina, odpojování od standardní vzdělávací dráhy, členství v delikventně organizované partě, příslušnost k etnické menšině nebo k nemajetným společenským vrstvám.⁴

- ***Kriminalita mladistvých (juvenilní delikvence)***

V tomto období dospívání, které je považováno za kritické, se formují hlavní rysy osobnosti. **Vliv vrstevníků** je velmi silný, vytváří se party. Vytrhnout mladého člověka z takové party je často velmi nesnadné až nemožné. Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm duševního a tělesného vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a **ve skupině**. Trestná

⁴ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. s. 41. ISBN-978-80-7367-369-0.

činnost je ve většině případů páchána **živelně** pod vlivem momentální situace (převládá emotivní motivace oproti rozumové).

Nejčastější delikty mladistvých jsou:

- násilí proti jednotlivci či skupině
- opilství a výtržnictví
- neoprávněné užívání motorového vozidla
- rozkrádání, vandalismus
- toxikomanie
- prostituce
- gamblerství⁵

Dle P. Novotného (2006) jsou **delikvence** a dokonce zločiny dětí a mladistvých ve svých projevech nezaměnitelné a nebezpečné zejména proto, že se hůře objasňují, a to s ohledem na specifické znaky, které je provázejí. Bývají neplánované, impulzivní a realizované pod silným emočním tlakem. Mladiství pachatelé volí někdy zcela neadekvátní prostředky, takže důsledkem malé krádeže bývá někdy i vražda. Jejich závažné proviňování se často odehrává v agresivnější a destruktivnější formě a mnohdy k němu dochází pod vlivem návykových látek. Proviňování delikventů této kategorie bývá vyvoláváno potřebou okamžitého uspokojení aktuálních potřeb, což se projevuje například obrovským počtem krádeží aut a vloupáním do motorových vozidel, restaurací, kiosků a obchodů.⁶

Pojem **kriminalita** používáme jako synonymum výrazu skutečná kriminalita, „*kdy se jedná o množinu všech trestných činů, definovaných v zákoně a spáchaných kýmkoli, tedy i osobou, která ještě není trestně odpovědná*“⁷. Pojem kriminalita lze dále rozdělit na

⁵ OSTROV RADOSTI, Zlín. [online].[cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://www.ostrovzl.cz/prevence/kriminalita-delikvence-vandalismus/>

⁶ NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*. Liberec: Dialog, s. 12. ISBN 80-86762-45-2.

⁷ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. s. 316. ISBN 80-7178-771-X.

pojmy kriminalita zjevná, tedy registrovaná v oficiálních statistikách a kriminalita latentní, která je neregistrovaná. Skutečná kriminalita je pak souhrnem jak kriminality zjevné, tak kriminality latentní. Dalo by se tedy uvést, že „*kriminalita je souhrn trestných činů spáchaných v určitém časovém období ve sledované oblasti, sankcionovaných platným trestním právem*“.⁸

Výraz **mládež** je používán pro mladé lidi do dovršení osmnácti let věku bez vymezení dolní hranice věku. Dalo by se tedy shrnout, že se jedná o mladé lidi ve věku od 0 do 18 let věku. V právní úpravě je dále pojem mládež vymezen v § 2 odst. 1 písm. a), b) a c) Zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže ve znění pozdějších předpisů, kdy mládeží se rozumí děti a mladiství, přičemž dítětem osoba, která nedovršila v době spáchání činu jinak trestného⁹ patnáctý rok věku a mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

Zákon č. 218/2003 Sb. též reflektuje skutečnost, že stupeň rozumové a mravní vyspělosti, zejména okolo 15 let věku, je u jednotlivých mladistvých značně rozdílný. Tato koncepce trestní odpovědnosti je kromě dovršení stanoveného věku v době spáchání trestného činu podmíněna i dosažením určité míry mravní a rozumové vyspělosti. Proto stanoví, že „*mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný (§ 5 odst. 1 citovaného zákona)*“.¹⁰ Znamená to, že „*mladistvý je trestně odpovědný pouze tehdy, pokud dosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) a po stránce mravní (schopnost určovací), jaký je obvyklý u jeho vrstevníků, a umožňoval mu rozpoznat protiprávnost svého jednání a podle toho toto jednání usměrnit*“.¹⁰

⁸ ŠTABLOVÁ, R. Kriminologie. Studijní texty. Praha: Vyd. 2008. s. 4. Dostupné z: www.vsr.cz/kestazeni/predmety/kriminologie.pdf

⁹ Osoba, která se v době spáchání dopustila protiprávního jednání (činu jinak trestného) a nedovršila v té době 15 let věku, není za tento čin trestně odpovědná (§ 25 tr. zákoníku, § 11 odst. 1 písm. d tr. řádu – nepřípustnost trestního stíhání). Trestný čin spáchaný dítětem se nazývá čin jinak trestný, trestný čin, spáchaný mladistvým se nazývá proviněním

¹⁰ VEČERKA, K., a kol. *Mládež v kriminologické perspektivě*. 1.vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. S. 10. ISBN 978-80-7338-079-3.

Při posuzování delikvence dětí je rozlišována ještě kategorie mladší školní věk (do 11 – 12 let) a starší školní věk (12 – 15 let). V případě spáchání činu, za nějž se jinak ukládá výjimečný trest (zvláště závažný zločin), může soud u dětí starších 12 let uložit ochrannou výchovu. Jedinci ve věku 15 – 18 let (mladiství) jsou již trestně odpovědní, ale počítá se s nižšími sazbami trestů. Pro výměru trestů zákon uznává i kategorii mladí dospělí (18 – 21 let). Termín věk blízký věku mladistvého je uveden v § 41 písm. f) zákona č. 40/2009 Sb. ve znění pozdějších předpisů, jako případná polehčující okolnost,¹¹ ale přesné věkové vymezení zákon neobsahuje.

Pro účely zákona o sociálně právní ochraně dětí¹² je v souladu s Úmluvou o právech dítěte¹³ vymezen v § 2 odst. 1 pojem **dítě**, kdy dítětem je osoba nezletilá. Dosažení zletilosti je v České republice zakotveno v § 8 zákona č. 40/1964 Sb. (Občanský zákoník) ve znění pozdějších předpisů. Dle tohoto paragrafu způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilostí, které se nabývá dovršením osmnáctého roku věku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství a jde o zletilost jenom v úkonech uzavření manželství. Nezletilí mají dle § 9 Občanského zákoníku způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.

Zákon o sociálně právní ochraně dětí v § 6 příkladem vymezuje z věcného hlediska okruh dětí, na které se sociálně právní ochrana vztahuje, a to zejména proto, že je mnoho situací, do kterých se děti s rodiči dostávají a které nelze taxativním způsobem v zákoně vyjádřit. Pro poskytnutí sociálně právní ochrany jsou typické situace, kdy:

- rodiče dětí zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,

¹¹ Polehčující okolností rozumím okolnost mající vliv na stanovení druhu a výše trestu. - odvozeno ze zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹² Zák. č. 359/1999 Sb. O sociálně právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů

¹³ Sdělení č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte

- děti byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, a tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy,
- děti vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, přestože nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo čin jinak trestný, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak narušují občanské soužití,
- opakovaně se dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;
- děti, které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu opakovaně umístovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o ně nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;
- děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;
- děti, které jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu,

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí. Zákon o SPO tedy k poskytnutí sociálně-právní ochrany nepředpokládá jednorázovou událost či krátkodobé působení, ale naopak předpokládá, že tyto skutečnosti trvají takovou dobu, že je třeba situaci vhodným způsobem řešit. Pokud by se jednalo o jednorázovou záležitost, musela by být takové intenzity, že by mohla nepříznivě ovlivnit vývoj dítěte.¹⁴

V oblasti psychologie upřednostňována definice pojmu dítě zní následovně: „*dítětem se rozumí lidský jedinec v období od narození do 15 let*“.¹⁵ Toto psychologické vymezení

¹⁴ MPSV, Sociálně právní ochrana dětí. [online].[cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7242>.

¹⁵ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. s. 117. ISBN 80-7178-303-X.

pojmu dítě v podstatě koresponduje se stanovením dolní věkové hranice trestní odpovědnosti dítěte dané § 25 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů.¹⁶ Dle § 25 zákona č. 40/2009 Sb. stanovená koncepce trestní odpovědnosti vychází z předpokladu, že v době dovršení patnáctého roku života již dítě dosahuje takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohlo samo rozpoznat důsledky svého jednání.¹⁷

V oblasti psychologie se setkáváme též s pojmem **adolescence**. Tento termín je odvozen z latinského slovesa *adolescere* (dorůstat, dospívat, mohutnět). Časově vyplňuje adolescence především druhé desetiletí života. Podle Petra Macka (1999) se adolescencí označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí. Adolescence je dospívání i mládí současně, odlišuje se od ostatních životních etap a současně je vnitřně diferencovaná. Všeobecný konsensus je v tom, že je užitečné toto období dále rozdělovat a rozlišovat v jeho rámci na tři fáze: **časnou adolescenci** v časovém rozmezí zhruba 10 – 13 let, **střední adolescenci** vymezenou přibližně intervalem 14 – 16 let a **pozdní adolescenci** od 17 do 20 let. Trvalou charakteristikou adolescence zůstává, že je považována za most mezi dětstvím a dospělostí.¹⁸

Kriminalita mládeže je v poslední době velkým problémem. Jejím důsledkem je porušení společenských zájmů v míře splňující podmínky trestného činu a často způsobuje značné morální i materiální škody. Věk pachatelů přitom neustále klesá. Lze zde uvést domněnku, že je to dáno též konzumní společností, ve které se v současné době pohybujeme a tím, že materiální stránka je vnímána touto společností na prvním místě. Již v předškolních a školních zařízeních je patrné, z jaké sociální skupiny dítě pochází a je mu to svými vrstevníky a spolužáky neustále předhazováno. *Autor se setkal s názorem svého kolegy, který nutně „musel“ na Vánoce zakoupit určitý dárek pro svoji dceru, jelikož ostatní kamarádi ve školce ho již také měli a byla by bez něj prostě „společensky odepsaná“.* Sama učitelka této třídy byla „ráda“, že děti pocházejí s podobných sociálních poměrů a nemusí tedy řešit šikanu, závist a jiné již v tomto věku patrné neřesti dětí.

¹⁶ § 25 zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁷ § 25 zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸ MACEK, P. *Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. s. 12. ISBN 80-7178-348-X.

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace (převládá emotivní motivace oproti rozumové). Impulsem pro trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce.

*„Mladistvý delikvent zahajuje konflikty s normami v době dospívání mezi 12. až 15. rokem věku. Do té doby může být jeho vývoj nenápadný. V době puberty dochází ke zlomu, pubescent se stává těžko ovladatelným, nerespektuje některé sociální ani právní normy, objevuje se typický obraz mladistvé delikvence. Mladiství delikventi se dopouštějí především příležitostné kriminality, ve které dominuje protest proti rodičům a dále situační a skupinový faktor“.*¹⁹

¹⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*, 2. vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 69 – 70. ISBN 978-80-7380-213-4.

2. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZNIK DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE

V následující kapitole budou uvedeny skutečnosti, z jakého důvodu se vlastně z dítěte stane delikvent. Co vede dítě k delikventnímu chování? Co ho ovlivňuje? Je to snad otázka výchovy, dědičnosti či je ovlivňováno školním prostředím? Nebo je ovlivněno některou z psychických poruch?

2.1 Biologické a psychologické faktory vzniku delikventního chování

Z faktorů ovlivňujících vznik delikvence dětí a mladistvých se budeme nejdříve zabývat možnou existencí biologických předpokladů delikventního jednání.

2.1.1 Dědičnost

Podle Matouška a Kroftové (2003) prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů, ba dokonce i zájmů, je dědičná. Jaký je však vliv dědičnosti na delikventní chování? Delikvence je chování. A to je podmíněno velice komplexně a dědičnost je bezesporu jedním z faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto však samy o sobě nevedou k delikvenci. Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní chování neuskutečnilo. Genetická vloha snižuje, resp. zvyšuje, práh pro působení vlivu prostředí.²⁰

U mladistvých je predikce složitější. Kam bude jeho životní dráha směřovat? Jak uvádí PhDr. Karolína Malá, delikventní chování může být jen ojedinělou epizodou, ale stejně tak počátkem kriminální kariéry. Delikventní chování dospělého bude s větší

²⁰ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. s. 23. ISBN 80-7178-771-X.

pravděpodobností pokračovat i v budoucnu a s větší pravděpodobností se z něj bude zodpovídat před soudem (mladiství, zejm. muži, se relativně často dopustí překročení zákona, zejm. ve velkých aglomeracích, avšak většina z nich není ani vyšetřována ani dopadena).²¹

Klasickým postupem při studiu genetických vlivů jsou *studie dvojčat* porovnávající výskyt určitého znaku mezi skupinou jednovaječných a dvojvaječných dvojčat. Jednovaječná dvojčata (dále MZ)²² mají největší shodu v genetické výbavě jakou vůbec můžou dva jedinci mít. Dvojvaječná dvojčata (dále DZ)²³ vzniklá oplodněním dvou vajíček dvěma spermii jsou geneticky podobná ve stejné míře jako sourozenci, kteří se narodili jedné matce a jednomu otci v různou dobu. Jak uvádí Matoušek a Kroftová (2003), potíž při odlišování vlivu genů a vlivu prostředí je v tom, že studie chování rodičů k dvojčatům opakovaně potvrdily, že k MZ dvojčatům se rodiče chovají podobně, kdežto k DZ dvojčatům se chovají odlišně. Tedy tak, jako by se chovali ke dvěma sourozencům, kteří se narodili po sobě. MZ dvojčata tedy zažívají podobnější vlivy prostředí než DZ dvojčata.²⁴

Výsledky studií dvojčat:

- shoda v kriminálním chování je 2x až 3x vyšší mezi MZ dvojčaty než DZ dvojčaty (x nejde jen o genetiku – různá studie opakovaně prokázaly, že chování rodičů k MZ dvojčatům je podobnější než DZ dvojčatům)
- čím jemnější je rozlišení stupně závažnosti kriminality (pobyt ve VTOS, záznam v RT, registrace v policejním rejstříku), tím menší je rozdíl mezi MZ a DZ dvojčaty
- čím jsou podobněji vychovávána dvojčata, tím menší je rozdíl mezi MZ a DZ (DZ dvojčata, vychovaná stejně, či spíše identicky – přístup, šacení, volba zaškolení.... v otázce kriminálního chování se téměř neliší DZ a MZ)

²¹ Se souhlasem čerpáno z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé – klinická psychologie PL Dobřany.

²² Mezinárodní zkratka MZ – monozygotní dvojčata

²³ Mezinárodní zkratka DZ – dizygotní dvojčata

²⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. s. 24. ISBN 80-7178-771-X.

- MZ dvojčata jsou všeobecně častěji zavírána do vězení než DZ dvojčata nebo lidé nepocházející z dvojčat (interpretace Translera: souběžné působení sociálních vazeb mezi rodiči a MZ dvojčaty, mezi MZ dvojčaty navzájem a vlivu stejné genetické dispozice)²⁵

Jak je uvedeno v přednáškových materiálech PhDr. Karolíny Malé z Psychiatrické léčebny Dobřany a dále podle Matouška a Kroftové (2003), druhou klasickou metodou studia dědičnosti kriminálního chování jsou adopční studie, čili studie dětí, jež byly krátce po narození svěřeny do péče adoptivních rodičů.

Výsledky adopční studie:

Studie Mednickova: případy adoptovaných synů (vzorek 14500 tis):

- tam, kde nebyl ani biologický ani adoptivní rodič usvědčen z TČ: záznam v RT 13,5%
- tam, kde byl usvědčen jen adoptivní rodič: 14,7% (nesign.)
- tam, kde byl usvědčen biologický rodič: 20% (signif.)
- tam, kde byl usvědčen adoptivní i biologický rodič: 24,5% (signif.) – nad to zde i podstatně (signif.) více synů, kteří se TČ dopouštěli opakovaně
- nebyla potvrzena dispozice k určitému typu TČ
- Mednickovy závěry: biologická dispozice má podobu obecné schopnosti dítěte přizpůsobovat se rodinným a společenským pravidlům
- v jiném Mednickově výzkumu: adoptování dítěte rodinou s vysokým společenským a ekonomickým postavením poněkud oslabuje; děti, které byly adoptovány chudými rodinami s nízkým socioekonomickým statusem měly o 40% větší pravděpodobnost, že se budou chovat kriminálně než děti adoptované rodinami z druhého konce socioekonomického žebříčku – lepší socioekonomické podmínky tedy bez ohledu na dědičnost snižují kriminalitu adoptovaných dětí.²⁶

²⁵ Se souhlasem čerpáno z přednáškového materiálu Čerpáno z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé – klinická psychologie PL Dobřany a MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X

²⁶ Tamtéž

V souvislosti s vlivem dědičnosti a prakticky i vlivem sociálního zde bude uveden i příklad kolegyně autora související s touto kapitolou, a to jak s dědičností, tak se studií dvojčat a s adopční studií.

Kolegyně se narodila jako jedno z DZ dvojčat a spolu s bratrem byla hned po narození dána do kojeneckého ústavu. Když jim byl jeden rok, tak byli adoptováni rodinou lékaře a učitelky a v této rodině oba společně vyrůstali. Vychovávání byli ve stejném sociálním prostředí, věnovali se podobným zájmovým kroužkům a měli stejné kamarády. Bratr měl mírné potíže s učením, byl hyperaktivnější, měl průměrný prospěch a zprvu též logopedické problémy, které se brzy vyřešily. Kolegyně se učila dobře, dalo by se říci, že byla ve škole ctižádostivá. Vzhledem k tomuto se matka více věnovala bratrovi, se kterým se pravidelně učila. Jako děti oba zlobily stejně a nedá se říci, že by kolegyně byla pouze studijní typ, se kterým nebyly běžné problémy. Bratr se dostal do učení a sestra na střední školu, byla na internátě a domů dojížděla pouze na víkendy. I na učilišti se matka s bratrem pravidelně učila a připravovala ho do školy. Bratr se řádně vyučil a dostal se na střední školu s maturitou. Kolegyně dodělala střední školu a v době, kdy ještě její bratr studoval, již pracovala. Bratr v té době začal mít problémy s alkoholem a v opilosti byl i agresivní. Pod vlivem alkoholu se na střední škole dopustil mravnostního deliktu, byl ze školy vyloučen a začal pracovat jako soustružník. Kolegyně se mezitím odstěhovala a pracovala jako zootechnik a domů jezdila jen na víkendy. V té době se bratr dopustil dalšího deliktu, byl ve výkonu trestu odnětí svobody a po svém návratu pořádkem bydlel s rodiči. Jeho problémy s alkoholem přetrvávaly a nakonec z důvodu potřeby peněz vykradl svoji vlastní rodinu a opět skončil ve vězení. Po svém návratu zase bydlel u rodičů, ale situace byla neúnosná, tak mu rodiče zajistili jeho vlastní byt a kolegyně mu našla práci. I nadále však problémy přetrvávaly, jezdil za rodinou a jen z nich tahal peníze. Po smrti otce dál obtěžoval matku a nakonec bylo nutno veškeré vazby s ním přetrnout, přičemž teprve tato skutečnost ho přinutila začít pracovat a postavit se na vlastní nohy. To však vydrželo dva roky, nakonec ho opět dostihly problémy s alkoholem a nyní se nachází neznámo kde. Kolegyně mezitím vystudovala při zaměstnání vysokou školu a již od roku 1995 pracuje jako policistka.

Jaký vzít z tohoto příběhu závěr? Byla někde ve výchově chyba nebo za to můžou genetické dispozice? Proč nezačala páchat trestnou činnost sestra, která v 15 letech odešla z domova na internát a poté si našla byt a práci? Proč tuto trestnou činnost začal páchat bratr, který byl doma a byla mu věnována veškerá péče? Nejednalo se přece o rodinu, která by měla kriminální minulost, nikdo nikdy nebyl trestaný a nepohybovali se v závadné společnosti! Snad za to může nadužívání alkoholu a s ním spojená potřeba finančních prostředků, které si musel opatřit. Kdo ví?

2.1.2 Konstituce²⁷

A) Syndrom hyperaktivity

Podle Věry Marvanové, která publikovala pro občanské sdružení U rozcestí²⁸, pro tento syndrom je podle nejnovější anglosaské a české literatury používána zkratka ADHD. Základem hyperaktivity jsou odchylky v neuroanatomickém uspořádání a neurochemickém fungování CNS, které ve svém vnějším projevu ústí v osobnostní nezralost dítěte spočívající mj. v neschopnosti brzdit momentální impulsy a regulovat své chování ke vzdálenějšímu cíli. Tento neklid se projevuje dvojitým způsobem:

- **Neklid v oblasti chování** (tj. hyperaktivita) - jedná se především o pohybový neklid (hyperkinetický syndrom). Pohyb je neúčelný, vzhledem k sociální situaci nepřiměřený a nevhodný. Jedinci s hyperaktivitou ADHD typu bývají schopni jej potlačit jen krátkodobě – jednak jde o selhávání funkční inhibice (tj. schopnosti potlačit nebo „ubrzdit“ to, co je nevhodné, situaci nepřiměřené nebo neúčelné), jednak nadbytek motorické aktivity pomáhá dětem a dospívajícím s ADHD udržet přiměřenější napětí pozornosti, bdělosti (obrazně řečeno – tím, že těkají a pohybují se, udržují se bdělejší a pozornější)²⁹

²⁷ Též souhrn povahových a dědičných znaků jednotlivce

²⁸ MARVANOVA, V. Syndrom hyperaktivity. Občanské sdružení U Rozcestí. [online].[cit 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.urozcesti.cz/clanek/syndrom-hyperaktivity/>.

²⁹ Uvedeno na základě doplňujících poznámek PhDr. Karolíny Malé – PL Dobřany

- **Neklid v oblasti prožívání** (tj. vnitřní napětí, tenze) - lze vyslovit hypotézu, že vnitřní tenze je příčinou pohybového neklidu, který je vlastně pouze sekundárním projevem právě této vnitřní tenze. Tak tomu ovšem nemusí být vždy a neklid dítěte může zůstat pouze na této vnitřní úrovni. Marvanová uvádí, že Šebek (1991) přisuzuje tuto variantu (neprojeveného vnitřního neklidu) spíše dívkám než chlapcům. Právě tato skutečnost může být vysvětlením podstatně vyššího výskytu hyperaktivity u chlapců než u dívek, kdy u dívek častěji zůstává ve společensky nenápadné formě³⁰.

Nejnápadnějším projevem tohoto syndromu je velké kolísání pozornosti a trvalý neklid, nadměrné nutkání k pohybu a k aktivitě, která bývá netlumená a neúčelná. Dítě ji nedokáže korigovat a ovládat a s tím souvisí i sklon k impulzivním reakcím. „*Děti často nedokážou ubrzdit nevhodnou nebo neúčelnou reakci, pokud je už na motorické úrovni předpřipravena (př. pokud už mají při třídní lumpárně ruku s houbou napřaženou k hodů, bezpečně ji hodí navzdory tomu, že právě vešel učitel)*“³¹. Podle Věry Marvanové dále nedostatek koordinace a zábran u dětí je patrný nejen v pohybové aktivitě, ale i v řeči. Děti bývají charakterizovány jako neustále mluvící a neposedné. Dalším projevem je též neschopnost delšího a kvalitnějšího soustředění. Slabá pozornost a vysoká unavitelnost je způsobená právě nadměrným nutkáním k aktivitě, která se projevuje nejen v oblasti pohybu, ale i v ostatních oblastech, a to např. v oblasti vnímání. Vzhledem k tomu, že děti s tímto syndromem vstupují do sociální interakce se svým okolím velice specifickým způsobem, nese sebou syndrom hyperaktivity i další „sekundární“ projevy, které vznikají právě ztíženou interakcí a přijetím dítěte v jeho sociálním prostředí. Sekundární projevy bývají důsledkem negativních reakcí okolí, které vyvolává primární porucha hyperaktivního projevu těchto dětí a jejich náročnost na výchovu. Tyto děti bývají hůře citově akceptovány, odmítány nebo se ve vztahu k nim projevuje ambivalence. Častěji jsou hodnoceny jako neúspěšné či neschopné i v ostatních oblastech, včetně oblasti rozumové.

³⁰ MARVANOVÁ, V. Syndrom hyperaktivity, Občanské sdružení U Rozcestí, [online].[cit 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.urozcesti.cz/clanek/syndrom-hyperaktivity/>.

³¹ Citováno z doplňujících poznámek PhDr. Karolíny Malé – PL Dobruška

Mnohdy lze mluvit již o deprivaci v oblasti potřeby citové akceptace. K uspokojování této potřeby jsou pak nalézány náhradní formy.

Dle PhDr. Karolíny Malé (2013) náhradní syčení může mít podobu substitučních krádeží (dítě ukradne věc nebo peníze, ale nespotebovává je pro vlastní požitok, nýbrž je užívá k podbízení se druhým – vyťahuje se, hostí kamarády, chce si zajistit citový přísun a pozornost odjinud), přejídání, v pozdějším věku alkoholového nebo drogového opájení se, nevýběrové sexuality apod.³²

Pro rozvoj vlastní identity je důležitý přenos hodnocení a postojů jiných lidí do sebehodnocení a sebepojetí dítěte. V rámci obrany vlastní identity pak nemůže být akceptován negativní obraz, který dítě o sobě dostává z okolí. Jeden z projevů hyperaktivity, který je ve školních podmínkách výrazný a rušivý, je právě snadné rozptýlení a neschopnost dokončit započatou práci. Dítě je upoutáváno řadou podnětů, které neselektuje a které vyvolávají bezúčelné aktivity, které jsou právě během vyučování nežádoucí. Takový žák pak chybuje ne ve chvíli, kdy danou věc neumí, ale ve chvíli, kdy se nesusoustředí. Díky odchylkám v prožívání, vysoké dráždivosti a labilitě v oblasti citového prožívání u těchto dětí dochází často k náhlým proměnám citového ladění, jimž schází jasná a srozumitelná příčina. Pro okolí bývá chování a jeho změny u takových dětí velice těžko pochopitelné a srozumitelné. Obvyklou sociální reakcí na takovou „nepochopitelnost“ a „podivnost“ je odmítání. Nepříznivá zpětná vazba posiluje nízké sebehodnocení a stimuluje obranné reakce.

„Některé specifické rysy hyperaktivity mají svůj původ právě v sociální oblasti, vznikají na základě reakcí na dítě ve všech sociálních skupinách - v rodině, ve škole i mezi vrstevníky. Následkem toho se modifikuje i socializační vývoj dětí a jejich sociální schopnosti“³³.

³² Uvedeno na základě doplňujících poznámek PhDr. Karolíny Malé – PL Dobřany

³³ MARVANOVÁ, V. Syndrom hyperaktivity, Občanské sdružení U Rozcestí, [online].[cit 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.urozcesti.cz/clanek/syndrom-hyperaktivity/>.

Dle Matouška a Kroftové (2003) v pozdějším věku stále přetrvává jeden z nejevýraznějších projevů hyperaktivity – impulzivita, ačkoli pozorovatelný neklid v chování nebývá tak nápadný. Impulzivita se projevuje především zvýšeným sklonem k úrazům a konfliktům (především s vrstevníky). Důsledkem nepříznivé odezvy na neklid v dětství bývá nízké sebehodnocení a větší četnost neurotických potíží. Syndrom hyperaktivity je spojován s takovými znaky chování adolescenta jako jsou impulzivita, agresivita, záchvaty vzteku a snížené sebehodnocení. Několik desítek procent těchto dětí je v dospělosti klasifikováno psychiatry jako anomální nebo psychopatické osobnosti. A v každém vzorku delikventně se chovající mládeže, který je z tohoto hlediska studován, se najde několikrát víc hyperaktivních jedinců než v kontrolní skupině. Nové studie udávají 16 – 30 % hyperaktivních jedinců v sestavách mladistvých přestupníků zákona, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni do výchovných institucí.³⁴

B) Vrozené dispozice osobnosti

- Poruchy osobnosti

Dle MUDr. Faldyny poruchou osobnosti rozumíme takovou trvalou vnitřní strukturu a chování, které jsou zřetelně odlišné od očekávaného chování a způsobují opakovaně a dlouhodobě selhávání alespoň ve dvou následujících oblastech: kognice, emotivita, ovládání impulsů a sociální chování. Pacient může mít projevy, které jsou charakteristické pro specifickou poruchu osobnosti, ale nespĺňují potřebná diagnostická kritéria. Popisujeme pak osobnostní rysy (např. paranoidní, hraniční, vyhýbavé) nebo osobnostní reakce – v případě, že se projevují jen v zátěžových situacích.³⁵ Dříve se užíval termín psychopatie, který se v současnosti již neužívá.

Jedná se o závažnější poruchy než jsou poruchy neurotické, respektive jsou jiné svou podstatou (osobnostní charakteristiky a inteligence jsou určité báze, trvalý stav, jimiž v nějaké individuálně specifické konstelaci disponuje každý člověk a na ně nasedá vše

³⁴ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. s. 27. ISBN 80-7178-771-X.

³⁵ MUDr. FALDYNA, Z. Specifické poruchy osobnosti, část 1. Diagnostika [online], Psychiatrická klinika FN Olomouc, 2005. [cit. 2013-01-30] Dostupné z: <http://www.psychiatriepropraxi.cz/artkey/psy-200501-0012.php>

ostatní. Např. neurotické poruchy mohou nasedat na poruchu inteligence nebo poruchu osobnosti).³⁶ Poruchy osobnosti představují soubor trvalých povahových odchylek vytvářejících nevyváženou a nenormální osobnost, u níž jsou některé její složky příliš zdůrazněny a jiné potlačeny. Porucha negativně ovlivňuje chování, prožívání i uvažování postiženého, ztěžuje jeho zařazení do společnosti a vytváření mezilidských vztahů. Rozvíjí se nejpozději od **dospívání**, častěji již od dětství (jako disharmonický vývoj osobnosti) a trvá po celý život, byť se ve středním věku a stáří se mohou její projevy stávat méně výraznými. Pro okolí bývají nejvíce patrné jejich zakořeněné, stereotypní a neměnné způsoby chování a reagování na široký okruh různých situací. Díky tomuto omezenému repertoáru reakcí mívají tyto lidé často problémy vyrovnat se s obtížnými situacemi, nebo na ně (ve snaze to zvládnout) reagují způsobem, který ubližuje jim nebo lidem v jejich okolí. Porucha osobnosti tedy ovlivňuje veškeré oblasti života daného člověka a jeho chování také často výrazně ovlivňuje životy lidí okolo něj.

*„Protože vlastnosti, které okolí hodnotí jako „poruchové“ jsou součástí osobnosti daného člověka, on je obvykle vnímá jako normální, jemu vlastní. A to i přesto, že vedou ke konfliktům s ostatními, což mu způsobuje bolest a utrpení. Stává se tedy, že lidé s poruchou osobnosti nevidí problém u sebe, ale u ostatních“.*³⁷

Podle Matouška a Kroftové (2003) hlavním kriteriem při diagnostikování poruchy osobnosti je stálá, od dětství se projevující nerovnováha ve skladbě osobnostních vlastností, takže některé jsou nápadně vyvinuté, případně některé nápadně chybí.³⁸

Podle Mezinárodní klasifikace nemocí (aktuálně v desáté revizi - MKN-10) vytvořené Světovou zdravotnickou organizací, jsou poruchy osobnosti *"hluboce zakořeněné a trvalé vzorce chování, ukazující neměnnou odpověď na širokou škálu osobních a sociálních situací. Reprezentují extrémní nebo významné odchylky od způsobů, kterými průměrný člověk v dané kultuře vnímá, myslí, cítí a zvláště má vztahy k druhým.*

³⁶ Čerpáno z doplňujících poznámek a konzultace – PhDr. Karolína Malá – PL Dobřany

³⁷ WIKIPEDIA OTEVŘENÁ ENCYKLOPEDIE, Poruchy osobnosti. [online].[cit. 2013-01-30]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Porucha_osobnosti.

³⁸ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003.ISBN 80-7178-771-X. s. 31 – zde Matoušek a Kroftová ještě uvádějí pojem psychopatie, ten je však zastaralý a již se nepoužívá.

*Takové vzorce chování mají tendenci být stabilní a zahrnovat různé oblasti chování a psychologického fungování. Jsou často, i když ne vždycky, sdruženy s různým stupněm subjektivní tísně a narušení sociálního výkonu."*³⁹

Přehled poruch osobnosti dle Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů – MKN 10:

Specifické poruchy osobnosti (F60) - paranoidní porucha osobnosti (F60.0)

Charakteristické znaky: podezřívavost a sklon překrucovat a mylně interpretovat neutrální nebo přátelsky laděné chování druhých jako nepřátelské, pohrdavé, záštiplné, urážlivé, perzekuční apod. Celoživotní nedůvěřivost vůči druhým, „kospirační“ vysvětlování událostí. Bojovný a úporný smysl pro osobní práva bez ohledu na bezprostřední situaci. Nadměrná citlivost k odmítnutí. Vztahování všeho ke svému já, zdůrazňování důležitosti vlastní osoby. Sklon k trvalé zášti. Brání své soukromí, skrývá své "nedostatky". Opakované neoprávněné podezřívání partnera z nevěry. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Druzí lidé jsou zlí. Kdybych druhým věřil, mohli by mi uškodit. Když si dám pozor, můžu se ubránit."*⁴⁰

- schizoidní porucha osobnosti (F60.1)

Charakteristické znaky: emoční chlad, odstup nebo oploštěná afektivita, omezená schopnost vyjadřovat vřelé, něžné city, ale i zlobu vůči jiným lidem. Lhostejnost ke chvále a kritice, uzavřenost, izolace, monotónní samotářské aktivity. Nadměrný únik do fantazie a introspekce; jen málo činností, pokud vůbec nějaké, skýtá potěšení. Malý zájem o sex, nedostatek touhy po vztazích. Necitlivost pro společenské normy a konvence. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Jsem nepřizpůsobivý, soběstačný a jsem samotář. Druzí lidé mi*

³⁹ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabelární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 60, s. 226.

⁴⁰ Tamtéž, s. 226.

*nemají co nabídnout. Když si budu od druhých udržovat odstup, bude se mi dařit lépe. Kdybych se snažil mít vztahy, nefungovaly by. Vztahy nic nepřinášejí."*⁴¹

- **disociální porucha osobnosti (F60.2)**

Charakteristické znaky: uspokojování vlastních potřeb bez ohledu na jiné, trvalá nezodpovědnost a bezohlednost vůči společenským normám, pravidlům a závazkům. Nezáměr o city druhých. Neschopnost udržovat trvalé vztahy. Nízká tolerance k frustraci, nízký práh pro uvolnění agrese a násilí. Neschopnost poučit se ze zkušenosti, zvláště z trestu. Neschopnost pociťovat vinu, svádění viny na jiné, nalézání výmluv pro své chování. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Druzí by mě mohli vykořisťovat, zneužívat. Když nebudu jednat první, mohou mi ublížit. Když můžu využít první, budu ve výhodě. Druzí jsou hlupáci. Já jsem silný a chytrý."*⁴²

- **emočně nestabilní porucha osobnosti (F60.3) typ impulzivní (F60.30)**

Charakteristické znaky: tendence k neuváženému jednání. Nesnášenlivé chování, konfliktnost. Výbuchy hněvu, zuřivost, zvláště při kritice. Obtížné setrvávání u činnostech. Nestálá a nevypočitatelná nálada.

- **typ hraniční (F60.31)**

Charakteristické znaky: nejasná představa o sobě - vnitřní preference, sexualita. Intenzivní, nestálé vztahy. Snaha vyhnout se odmítnutí. Sklony k sebepoškození, sebevražedné sklony. Chronické pocity prázdnoty.

- **histrionská porucha osobnosti (F60.4)**

Charakteristické znaky: sebedramatizace, teatrálnost, přehnaný projev emocí, nedostatečná racionální kontrola. Vyhledávání vzrušení, při kterém je postižený středem

⁴¹ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabeleární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 60, s. 226

⁴² Tamtéž, s. 226.

pozornosti, egocentričnost, nápadný vzhled a chování. Sugestibilita, citová zranitelnost, mělká labilní emotivita. Častá manipulace s druhými pro dosažení vlastních cílů, nedostatek ohledu na druhé, intrikuje. Aktivita, společenskost, trvalé vyžadování ocenění. Koketérie, soustředění na fyzickou přitažlivost. Stálá nespokojenost s tím, jak věci vypadají, neustálé problémy v mezilidských vztazích. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Druzí si mě nebudou vážit pro mě samotného. Když nebudu zábavný, nebudu pro druhé přitažlivý. Když se budu chovat dramaticky, získám pozornost druhých a jejich přijetí. Jsem velkolepý. Lidé jsou tady proto, aby mi sloužili nebo aby mě obdivovali."*⁴³

- **anankastická porucha osobnosti (F60.5)**

Charakteristické znaky: perfekcionismus, zabývání se detaily na úkor kvality, pravidly, seznamy, pořádkem, organizací. Nadměrné pochyby a obavy, skrupulozita. Nadměrná svědomitost, puntičkářství. Sociální konvenčnost, rigidita, paličatost. Opatrovnictví, moralizuje, hodnotí, kontroluje. Nerozumné požadavky na způsob práce druhých, vtíravé a nevíтанé myšlenky a nápady. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Když nebudu 100% zodpovědný, může se mi zřítit svět. Když zavedu přesná pravidla, dopadne to dobře. Druzí mohou být nezodpovědní."*⁴⁴

- **anxiózní porucha osobnosti (F60.6)**

Charakteristické znaky: trvalé a pronikavé pocity napětí a obav. Přesvědčení o vlastní sociální nešikovnosti, nedostatku osobní přitažlivosti a vlastní méněcennosti. Nechuť stýkat se s lidmi z obav, že nebude oblíben (a), přecitlivělost na odmítnutí a kritiku, nadměrně se zabývá kritikou druhých. Vyhýbá se nejistým sociálním a pracovním činnostem, nechce zodpovědnost, nenápadné výmluvy. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Jsem*

⁴³ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabelární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 60, s. 226.

⁴⁴ Tamtéž, s. 226.

nežádoucí, neschopný, společensky neobratný. Kdyby mě lidé skutečně poznali, odmítli by mě. Když se budu přetvařovat, možná mě přijmou."⁴⁵

- **závislá porucha osobnosti (F60.7)**

Charakteristické znaky: ponechávání odpovědnosti za důležitá životní rozhodnutí osobám, na nichž je postižený závislý, podřizuje jim vlastní potřeby, neochota mít na tyto osoby jakékoli požadavky. Přehnané obavy, že bude opuštěn a nebude schopen se o sebe postarat. Pěstuje závislé vztahy, rychle se sbližuje, přilne. Postižený se cítí bezmocný, neschopný, bez životní síly. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Jsem bezmocný. Kdybych se spoléhal na sebe, selhal bych. S pomocí druhých přežiji, budu šťastný apod. Potřebuji druhé, aby mi stále dodávali podporu a odvalu. Druzí by se o mě měli postarat.*"⁴⁶

- **jiné specifické poruchy osobnosti (F60.8)**

Do této kategorie patří jakákoliv jiná specifická porucha osobnosti, která se dá spolehlivě definovat, např. osobnost narcistická a osobnost pasivně agresivní

Osobnost narcistická - Charakteristické znaky: velikášské představy o vlastní důležitosti. Fantazie o úspěchu, moci, vlastní skvělosti, kráse. Potřeba nekonečného obdivu, víra, že je "zvláštní", elitářství, vyžadující zvláštní privilegia. Chybění empatie, využívání druhých, arogance, zpupnost, téma závisti, neustále se porovnává a soutěží. Vnitřní přesvědčení a logika: *"Když se mnou druzí zacházejí normálně, znamená to, že si o mně myslí, že jsem horší. Jsem originál, potřebuji speciální pravidla.*"⁴⁷

Podle A. Koudelkové (1995) nerozvinuté svědomí a neschopnost identifikace s druhými lidmi odlišují obecně poruchy chování od antisociálního chování. Jedinec s poruchou osobnosti je silně predisponován provést delikventní čin v důsledku svých antisociálních agresivních postojů, nízké frustrační tolerance a nedostatečného zájmu o

⁴⁵ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabelární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 60, s. 226.

⁴⁶ Tamtéž, s. 226.

⁴⁷ Tamtéž, s. 226.

život druhých lidí. Není to vyšší frekvence antisociálních činů, ale především nepřítomnost pocitu viny a neschopnost identifikace, které jsou příznakem osobnostní poruchy.⁴⁸

- ***Akcentované osobnosti***

Jedná se o stav, kdy je určitá vlastnost jedince zvýrazněná, snadno upoutává pozornost a její okolí ji často chápe jako velmi negativní. Ještě se však nejedná o anomálii, tedy o poruchu osobnosti, a jedinec obvykle nepocítuje podstatné ***snížení kvality života***. Jedinec se příliš nevzdaluje od normy (výbušnost, zranitelnost).

- ***Svérázné, adaptované osobnosti***

Jedná se o jedince s nepříliš významnými povahovými odchylkami, které však těmto jedincům ani okolí nepřinášejí větší obtíže. Vyznačují se neškodným podivínským chováním s introvertními a extravertními rysy (např. géniové).

Kromě syndromu hyperaktivity a vrozených osobnostních dispozic zvyšují pravděpodobnost vzniku delikventního chování i *jiné medicínsky zjištěné abnormality*, především abnormality elektroencefalografického záznamu mozkové činnosti (EEG) či vrozené psychopatie (psychopaté mají sníženou sebekontrolu, nižší toleranci, odpovědnost, vyšší impulsivitu, jsou méně přátelští, mají pocit nadřazenosti a jsou egoističtí). Dále se mezi konstituční dispozice počítá také *snížená úroveň rozumových schopností* a *pohlaví jedince* (muži se častěji dopouštějí trestných činů - pravděpodobně na základě vrozeně vyšší agresivity, ale též i na základě odlišné výchovy, tvrdosti).

Případová ilustrace: Bude zde uveden výpis ze znaleckého posudku z oboru školství a kultura, odvětví dětská klinická psychologie sepsaného na nezletilého chlapce, který se dopustil predelikventního až delikventního chování, které bylo dle MKN – 10 diagnostikováno: F 90.1 Hyperkinetická porucha chování, F 98.5 Zadržávání v řeči a F 98.6 Breptavost. Dalo by se říci, že je to učebnicový případ, kdy byla chlapcovi

⁴⁸ KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*, Praha: Viktoria Publishing, 1995. s. 92. ISBN 80-7187-022-6.

diagnostikována porucha chování a s tímto dítětem je nutno nadále pracovat, jelikož by se v budoucnosti mohl dopouštět stále závažnějších delikventních skutků.

Znaleckým zkoumáním byl posuzován 13,5 – letý nezletilý chlapec, proti němuž byly zahájeny úkony trestního řízení pro čin jinak trestný, tj. pohlavní zneužití. Tohoto se měl dopustit v době, kdy mu bylo 11-13 let, přičemž měl o letních prázdninách pohlavně zneužít svoji sestřenicí, tehdy dívku 6ti letou, a to tak, že jí strkal prsty do pochvy. Později měl pohlavně zneužít svoji sestru, tehdy dívku 3 letou. Naposledy měl o letních prázdninách pohlavně zneužít svoji sestřenicí, tehdy dívku 14ti letou, tak, že jí sahal na přirození. Jeho skutky neměly na dívkách zanechat žádné následky. Z výpovědi vyplývá, že poté, co mu dívky naznačily, aby jednání zanechal, uposlechl jejich výzvy. Sám chlapec se k uvedenému jednání přiznal. Jeho jednání bylo přímo spolupodmíněno impulsivitou – závadového jednání se totiž vždy dopustil tak, že sledoval úplně jiný cíl (př. šel si do lednice pro jídlo) a byl mimochodem zaujat spícím děvčetem ve vedlejší místnosti, které cestou shlédl...a neodolal. tj. nedokázal společensky patřičně potlačit nežádoucí nápad, opustil původní cíl (jídlo v lednici) a vydal se děvče obtěžovat.

Diagnostický rozbor: *Intelektový výkon celkově v podprůměru, strukturou nevyvážený - práce neplynulá, úzký rozsah fonologické paměti, zrakové rozlišování spolehlivé. Solidní verbální schopnosti (širší průměr), v perf. části výkon snižován deficitem v oblasti exekutivních funkcí (podprůměr). **Lze uzavírat na ADHD.***

*Mnoho příznaků ADHD i klinicky - překotnost, nenechavost, neplynulost reagování, nadbytečná aktivita verbální i motorická, nízká odolnost vůči distraktorům. V projekci - rovněž ADHD příznaky, zejm. impulsivita, slabá inhibice, povrchnost úsudku na základě přibližné podobnosti nebo prvního nápadu. Zdroje pro dobré lidské vztahy jsou sice omezené, ale ne zcela špatné. V řeči zbytkové příznaky dysfatického vývoje (zej. agramatismy). **Závěr: Hyperkinetická porucha chování (ADHD - kombinovaná subforma), intelekt nevyvážený, globálně podprůměr, porucha plynulosti řeči (kocktavost/breptavost).***

Celková intelektová výkonnost chlapce odpovídá podprůměru, přičemž intelekt je nevyvážený – relativně silnými stránkami chlapce jsou vědomostní obzor, porozumění řeči, ale i aktivní slovník. Slabé stránky jsou tam, kde je vyžadováno rychlé plynulé bezchybné reagování, sebeřízení, koncentrace pozornosti a její výběrovost. Chlapec má v nejobecnější rovině potíže s tlumením nevhodných/neadaptivních reakcí (př. emočních, pohybových

aktů, sociálního reagování apod.). Popsané je korelátém poruchy pozornosti s hyperaktivitou. Popsaná porucha sama o sobě posuzovanému významně ztěžuje školní prosperitu, obecnou sociální adaptabilitu a další. Osobnostně se chlapec projevuje jako zbrklý, překotný, nenechavý, nekoordinovaný, s vůlí se přizpůsobit okolí, ale s oslabenými schopnostmi jej uvést v praxi. Bývá konfliktotvorný, disponovaný k tomu, aby se systematicky dostával do potíží. Jeho reagování bývá nezralé, odpovídající mladšímu dítěti, převážně okamžitým impulsem anebo emocemi řízené. Schopnost plastických vztahů k lidem je vcelku uchována, **pocity provinění jsou chlapci dostupné, je schopen morální normy přijmout jako platné, spíše má vážné potíže jim dostat. Prognóza vývoje z hlediska perspektivy společenské adjustace je otevřená, resp. není vysloveně nepříznivá.**

Z výše uvedeného výpisu ze znaleckého posudku je zřejmé, že přes své delikventní jednání je chlapec při správném vedení a za spolupráce odborníků schopen ve společnosti obstát a v budoucnu se takto delikventního jednání již vyvarovat. Naštěstí v tomto případě byla i spolupráce zákonných zástupců kvalitní a i z tohoto důvodu lze prognózy dalšího společenského vývoje chlapce považovat **ne** vysloveně nepříznivou.⁴⁹

2.2 Sociální faktory ovlivňující vznik delikventního chování

2.2.1 Rodina

Rodina je dle J. Koťa (2004) považována za hlavního činitele, který svým selháním umožňuje vznik a následně i trvání kriminálního chování dětí a mladistvých. Rodina je primárním činitelem socializace v raném dětství a od té doby má trvalý a významný vliv na vývoj a sebepojetí jedince.⁵⁰ V rámci rodiny se utvářejí základní charakteristiky našeho duševního života. Rodina slouží jako zprostředkující skupina mezi jedincem a společností. Primární funkce rodiny spočívá v tom, že již od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby, které mají dlouhodobé vlivy a zapisují se trvale do

⁴⁹ Údaje čerpány se souhlasem soudní znalkyně PhDr. Karolíny Malé ze znaleckého posudku nezletilého.

⁵⁰ JEDLIČKA, R. KLÍMA, P. KOŤA, J. NĚMEC, J. PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Tiskárna MV, p.o., 2004. s. 36. ISBN 80-7312-038-0.

duševního vývoje jedince. Rodina jednak zajišťuje uspokojování biologických potřeb dítěte a zajišťuje podmínky pro jeho zrání a růst, ale připravuje jej také na přijetí rolí a vzorů jednání. Z tohoto základu se dle Jaroslava Koťa (2004) rozvíjí vědomě řízená výchova, utváření návyků, učení, přijetí disciplinovaných forem jednání apod. Tím se právě v rodině kladou základy pro výchovu mimo rodinu.⁵¹

*„Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později i mezi dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby mezi osobami v rodině je tzv. vazbové chování, pozorovatelné i u zvířat“.*⁵² Chybění rodičovské péče je podle Matouška a Kroftové (2003) příčinou vzniku tzv. deprivace syndromu. Pokud rodič nedokáže (a to opakovaně) reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou může zobecnit i na jiné lidi. Dítě si nevytvoří „základní důvěru“ k dospělému. Svou neuspokojenou potřebu vazby pak buď zdůrazňuje zesilováním emočních projevů (ambivalentní vazba čili vazba s dvojznačným postojem k rodičovské postavě, v němž na povrchu převládá závislost), nebo ji naopak potlačuje a stylizuje se do úlohy nezávislého jedince (vyhýbavá vazba, která je doprovázena staženým chováním). U jiných dětí se vyvine chaotická vazba na rodiče, v níž jsou patrné střídající se projevy potřeby blízkosti i jeho odmítání (dezorganizovaná vazba). Tento vzorec chování je příznačný pro děti zneužívané a týrané.⁵³

Studie delikventně jednajících mladistvých založené na popisu jejich rodinného prostředí ukazují rodinné prostředí těchto delikventů jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. S ohledem na tuto skutečnost zde bude uveden jako příklad výpis ze znaleckého zkoumání nezletilého chlapce, který se dopustil mravnostního protispolečenského jednání:

Rodinná anamnéza nezletilého: „*Vlastní matka v minulosti léčena pro závislost na alkoholu. Alkohol pije pořád, prý ale jen příležitostně. Matka měla družský vztah*

⁵¹ JEDLIČKA, R. KLÍMA, P. KOŤA, J. NĚMEC, J. PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích.* Praha: Tiskárna MV, p.o., 2004. s. 38. ISBN 80-7312-038-0.

⁵² MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence,* Praha: Portál, 2003. s. 42. ISBN 80-7178-771-X.

⁵³ Tamtéž, s. 42

s alkoholikem a začala také pít. Rychle po sobě měli dvě děti, nepracovali, dlužili peníze, hádali se a prali. Byla na protialkoholní léčbě, ale neabstinuje. Otec nyní ve VTOS za vraždu. Alkoholismus.

Neuropsychiatrická zátěž nezletilého: Ověřený alkoholismus matky a otce, mentální postižení u sestry, kriminalita otce. Suicidia ani suicidiální pokusy se v rodině nevyskytly, nikdo nemá neurogenerativní onemocnění, nikdo nemá epilepsii. Pokud jde o alkohol, tak ze strany otce prý „tam chlastaj všichni“.

*Ve shrnutí znalkyně bylo uvedeno, že osobnost nezletilého je dosud v procesu vyžívání, v popředí obrazu spíše sociální patologie než vyhraněná disharmonická osobnost. Varovná je tak i jeho, nyní již **zřetelnější, nevztahovost**. Zkombinují-li se rýsující osobnostní charakteristiky s pokračujícím nedostatečným monitoringem a sociální patologičností rodinného prostředí, pak je nutné očekávat modelový predelikventní vývoj. Je vysoce pravděpodobné, že bude nadále odmítán sociálně adjustovanými vrstevníky, až nalezne sociálně deviantní skupinu, možná s bohatšími zkušenostmi, a tato jej přijme a zavezme do svých protispolečenských aktivit.“⁵⁴*

Podle Matouška a Kroftové (2003) zvláštní kategorii dále tvoří děti, které rodinu vůbec nepoznaly. Byly vychovány v kolektivních institučních zařízeních a obvykle prošly celou sérií náhradních domovů. Tyto v pravém slova smyslu deprivované děti mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nalézat v nich uspokojení, ale mají i oslabený smysl pro „civilní“ (neústavní realitu). Jejich delikventní chování během dospívání a časné dospělosti může být projevem naivity a „vrstevnického“ vidění světa, které neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému a také ve vztahu k mimoústavním institucím. Jejich adaptace na ústav je samozřejmě lepší než adaptace na samostatný život mimo ústav, proto pro ně může být vazba i vězení vlastně známým

⁵⁴ Toto je výpis z části znaleckého posudku k nezletilému delikventovi, která se zabývala rodinnou anamnézou a následný výpis ze shrnutí jednotlivých závěrů - se souhlasem PhDr. Karolíny Malé soudní znalkyně

prostředím, které nevědomky upřednostňují před náročnou samostatností života na svobodě.⁵⁵

Nyní se opět vrátíme k rodině, která je jedním z nejdůležitějších faktorů ovlivňující vývoj jedince, jeho osobnost a případný vznik delikventního chování. Pochopitelně není jediným, dále je např. vliv party a „kamarádů“, který není vůbec zanedbatelný a silně ovlivňuje delikventní chování jedince, a proto mu bude věnována další z kapitol.

Jak uvádí P. Novotný (2006) nejvíce zla z proviňování, které nás všechny společně postihuje, přichází ze slabé, nekontinuální, a proto nefunkční, destabilizované či rozvrácené rodiny, v níž chybí dvojstranná rodičovská autorita, pozitivní dvojvzory nebo také rodičovská představa, čeho lze nebo naopak nelze rodičovskou (rodinnou) výchovou dosáhnout. Mnohým rodičům často chybí povědomí o tom, že chybnou nebo nedostatečnou výchovou lze jednou provždy deformovat charakter a hodnotový systém dítěte, a tím doslova dítě podnítit k proviňování.⁵⁶ Dále podle P. Novotného (2006) nejvíce zla společnost vstřebává z nedostatečné funkčnosti rodiny. Děje se tak v podobě začleňování dospívajících nebo už dospělých, často však zcela nezralých jedinců, kteří ještě v době své zletilosti nebo dokonce plnoletosti poznávají svět a jeho zákonitosti povětšinou jen postupem zvaným pokus-omyl, tedy například rozhodováním bez zafixovaných mravních hodnot. Mnohdy až učitel, policista nebo dokonce soudce takovému provinilci poprvé oznámí a vysvětlí, že spáchal protispolečenský skutek, za který může být nebo bude potrestán.⁵⁷

V souvislosti s výše uvedeným zde bude opět uveden výpis ze znaleckého zkoumání nezletilého, který se také dopustil mravnostního protispolečenského jednání a v souvislosti se znaleckým zkoumáním znalkyni z oboru školství a kultura, odvětví dětská klinická psychologie mimo jiné uvedl: *Facky bolí víc od táty než od mámy, dědovi vždycky uteču. Pamatuji si, že otec dával mámě facky. Myslím si, že jsem agresivní, to mám od táty. Na mámu jsem trošku agresivní, křičím na ní, ale sprostě ne.*

⁵⁵ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. s. 43. ISBN 80-7178-771-X.

⁵⁶ NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec: naklad. Dialog, 2006. s. 31. ISBN 80-86761-45-2.

⁵⁷ Tamtéž, s. 31

V souhrnu a závěru znalkyně mimo jiné uvádí: *Dle matky u otce zvýšený abúzus alkoholu, agresivita. V rodině v minulosti fyzické násilí, otec napadal matku i před dětmi. Chlapec si otce idealizuje, vnímá ho jako svůj vzor. Na základě dostupných informací je pravděpodobné, že se identifikuje i s jeho agresivním vystupováním a jednáním. Vztah s matkou velmi ambivalentní, Chlapec se o ní vyjadřuje veskrze pozitivně, v testové části vyšetření však vztah s matkou prezentuje nápadně, vůči matce ambivalentní pocity. Vztah s matkou není pro něj uspokojivý, chlapec není dostatečně emočně vázán v rámci primární rodiny.*⁵⁸

Z výše uvedeného je patrné, že chlapec pochází z nedostatečně funkční rodiny. I v důsledku toho, že byl opakovaně svědkem fyzického napadání matky otcem, převzal agresivní chování svého otce a tento stupeň agresivity je pro hoča zcela normální, vlastně matka může být dle jeho názoru „ráda“, že je na ní zatím agresivní pouze slovně a že jí dosud „nenafackoval“. Kam však bude bez náležité výchovy a dohledu například sociálních pracovníků, případně psychologa, směřovat chování tohoto chlapce, to si autor sám netroufne predikovat. Vzhledem ke skutečnosti, že i matkou je vnímána stoupající tendence agresivity chlapce, kterou začíná uplatňovat i mezi vrstevníky ve školském zařízení, pak je vysoce pravděpodobné, že zde vidíme učebnicový příklad nefunkčnosti rodiny a vzniku delikventního jednání, které může, jak bude chlapec dospívat a získávat „zkušenosti“, přerůst do čistě kriminálního jednání.

*„Způsob řešení konfliktů v rodině má nepochybně vztah k delikventnímu chování dětí. Řadou výzkumů je potvrzeno, že děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování než děti vyrůstající v klidném rodinném prostředí.“*⁵⁹ Není to ale dle názoru autora pouze otázka konfliktů a nefunkčnosti rodiny, ale nelze pominout i návodné chování rodičů či autoritativních dospělých v rámci širší rodiny (strýc, teta, děda, bratranec apod.), kteří vyloženě učí děti delikventnímu a následně kriminálnímu chování. Nelze nevzpomenout skupiny mladých

⁵⁸ Výpis ze znaleckého posudku z oboru dětská klinická psychologie nezletilého hoča, který se dopustil protispolečenského jednání – se souhlasem PhDr. Karolíny Malé soudní znalkyně

⁵⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, Praha: Portál, 2003. s. 48. ISBN 80-7178-771-X.

kapsářů a zlodějů, kteří jsou přímo učeni k páchání trestné činnosti, kdy jejich dospělí návodci a učitelé jsou si plně vědomi absence trestní odpovědnosti u osob mladších 15 let.

*„Celkové naladění vůči světu je ovlivněno nejen tím, jaká byla rodina, ale jaké bylo výchovné klima v domácnosti, či místo, do „něhož je možné se kdykoli vrátit“ – atmosféra domova. Z dat o rodině a způsobu, jakým se jedinec vztahuje k domovu, můžeme vyčíst mnohé z individuálního osudu mladého člověka a dokonce se odvážit i některých prognóz dalšího vývoje“.*⁶⁰

2.2.2 Škola

Škola je po rodině druhým nejvýznamnějším socializačním činitelem a institucí, která ovlivňuje osobnost, vztahy a běžnou každodenní zkušenost dětí, mládeže a dospívajících. Lze zde učinit domněnku, či spíše přesvědčení, že děti a mládež tráví ve škole většinu svého denního času a v době dospívání jsou zvyšovány i nároky na jejich působení ve škole. Podle Matouška a Kroftové (2003) žáci prvních stupňů tráví ve škole celé dopoledne, v případech jejich návštěv školní družiny jsou ve škole i odpoledne. Jak dospívají, tak se již na druhém stupni děti učí minimálně do dvou hodin odpoledne, pak následuje družina a celá řada zájmových kroužků a aktivit. Připočteme-li k tomu i čas, který děti tráví cestou do školy a ze školy, psaním domácích úkolů a učením se, tak v době dospívání jsou děti pod vlivem různých školských zařízení většinu svého aktivního dne. Jak však slábne vliv některých rodin, ať již z důvodů „nezájmu“ o potomky, nárůstu konzumní společnosti a s tím spojené značné časové zatíženosti rodičů, kteří dávají na první místo čistě ekonomické faktory rodiny, výchovu nechávají na mediích, internetu a školských zařízeních, *“začíná být škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat „optimální“ či dokonce „vědecky promyšlené“ působení na dítě, jež je v souladu se zájmy společnosti. Od socializačního působení školy se dnes očekává víc, než je reálné.“*⁶¹

⁶⁰ JEDLIČKA, R. KLÍMA, P. KOŤA, J. NĚMEC, J. PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*, Praha Tiskárna MV, p.o., 2004. s. 43 – 44. ISBN 80-7312-038-0.

⁶¹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, Praha: Portál, 2003. s. 65. ISBN 80-7178-771-X.

Autor práce se domnívá, že každý pedagogický pracovník se v průběhu svého působení na škole setkal s tím, že rodiče v případě problémů s chováním a prospěchem svých dětí přijdou do školy a vyžadují po škole jediné, a to „aby s tím něco udělala“. A mnozí rozumní učitelé v případě, že dojde k nějakému konfliktu s dítětem a jsou-li znali rodinného prostředí dítěte „by nejraději dali pár facek rodičům“.

Podle Jedličky a spol. (2004) mnohé obsahy výuky jsou speciálně upraveny pro socializační působení, vedou děti k tomu, aby se stali aktivními členy společnosti a přijali společenské závazky. Prostřednictvím dlouhodobých školních aktivit může být vytvořena řada stereotypů v jednání. Škola učí i specifickým formám jednání, a to nejen těm v rodinné či sexuální výchově či při ovládání, ale rozvíjí celý soubor základních dovedností.⁶² Dále Jedlička a spol. (2004) uvádí, že jedna z méně uvědomovaných rolí školy spočívá v tom, že uvádí osobnosti do velkých a značně neosobních organizací. V domácnosti jsou mladí lidé oceňováni podle toho, kým jsou, ne jak se předvádějí navenek. Vnitřní pravidla soužití jsou přizpůsobena individuálním potřebám. Relace mezi rodiči a dětmi, bratry a sestrami tvoří mnohvrstevnatou strukturu – osobní, emocionální, sociální, praktickou. Naproti tomu ve škole jsou mladí lidé oceňováni jmenovitě podle toho, jak dobře se prezentují při zkoušení, ve slohových cvičeních, textech či dle svého chování. Stejná pravidla jsou uplatňována vůči všem.⁶³

Jak dále uvádí Matoušek a Kroftová (2003), přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako k jednomu z mnoha dětí a především si žádá, aby se přizpůsobilo, „ukáznilo“, aby bylo „jako ostatní děti“. Učitel je zprvu pro dítě nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. Ze strany učitele je dítě

⁶² JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*, Praha: Tiskárna MV, p.o., 2004. s. 46. ISBN 80-7312-038-0.

⁶³ Tamtéž, s. 46.

hodnoceno – skoro vždy známkami – za podané výkony v jednotlivých předmětech a za chování. Z toho odvozuje v prvních letech školní docházky pocit vlastní hodnoty. Později jej opírá také o to, jak je přijímáno spolužáky. Už na konci docházky do první třídy začínají děti dávat přednost sezení dále od tabule a od učitele. Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním.⁶⁴ Jak dále Matoušek a Kroftová (2003) uvádí, děti si velmi záhy začínají ve třídě vytvářet svou vlastní „subkulturu“ vyznačující se zvláštním jazykem, zvyklostmi a rituály, na níž jsou učitelé v lepším případě více a v horším případě méně napojeni. Ve třídě vznikají i podskupiny zvláštních „subkultur“, jež jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, společnými činnostmi. Pravidelné a přirozené je dělení třídy na „subkultury“ dívek a hochů.⁶⁵

Matoušek a Kroftová (2003) dále uvádějí, že v některých případech mohou být tyto podskupinky zárodkem asociálních part, a to už u dětí na prvním stupni základní školy. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele, resp. jeho zřetelné preferování či zatracování některých dětí. Prostředků k tomu má učitel mnoho a jen některé jsou markantní i pro toho, kdo se přímo vyučování neúčastní: známky, poznámky, hodnocení dítěte při kontaktu s rodiči, oznámení učiněná na místním úřadě odboru péče o dítě či policejním orgánům apod. Segregace málo nadaných dětí, a tím pádem rizikovějších dětí, může mít i mnohem nenápadnější podobu známek utroušených během vyučování, přehlížení iniciativy dítěte, „alergických reakcí“ na prohřešky proti kázni či na neznalost učiva.⁶⁶

Nelze zde nezmínit též „opačný“ případ, kdy může docházet i k protežování „lepších“ žáků, a to nejen žáků lepších výsledků, ale i sociálním postavením. Může se stát, že k synovi pana doktora budeme shovívavější, omluvíme jeho prohřešky, než k synovi romské uklízečky. Byť spáchají prohřešek spolu. Na druhou stranu jistě by se našlo dost pedagogických pracovníků, kteří si „dovolili dát Pepíčkově za dvě“, přičemž rodič je

⁶⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, Praha: Portál, 2003. s. 75. ISBN 80-7178-771-X.

⁶⁵ Tamtéž, s. 75.

⁶⁶ Tamtéž, s. 75.

přesvědčen, že Pepíček je dítěto geniální a „pane učitelí, doma to přece uměl“. A zcela nejhorší se jeví hláška k učitelům a pedagogickým pracovníkům „ *Vy nevíte, kdo já jsem?*“ Zde je potom živná půda pro dítě, které je v ten okamžik přesvědčeno, že si může dovolit všechno, co chce, a že to za něj vždy někdo vyřeší v jeho prospěch. A zde je již jen krůček k predelikventnímu, delikventnímu a následně i kriminálnímu jednání takového jedince. Autor sám může uvést příklad, kdy sice již dospělý syn (mladý dospělý) poměrně dobře situovaných rodičů, pro něž se dnes používá termín střední vrstva, se dopouštěl majetkové trestné činnosti, byť byl zaměstnán ve firmě svých rodičů a měl velmi slušný finanční příjem. Na dotaz vyšetřovatele, jaká byla jeho motivace, když to skutečně neměl zapotřebí, uvedl: „ *Víte, kdo má dost, chce ještě víc*“. Matka syna hájila, osočovala policisty, že šikanují jejího syna a že nic neprovedl, psala stížnosti a vyhrožovala inspekcí. Když byly veškeré důkazy i pro její osobu nevyvratitelné a jasné, tak k jednomu skutku spočívajícím v krádeži návěsu s dřevěnými paletami prohlásila: „ A stejně ty palety byly staré“.

Rozhodně pak není co závidět učitelům, výchovným pracovníkům a též orgánům činným v trestním řízení práci s takovým jedincem.

Závěrem k této kapitole je nutné uvést, že škola nemůže suplovat úlohu rodiny a je to právě rodina, která utváří každého mladého člověka. Škola, ač se jedná o výchovnou instituci, nemůže převzít veškerou odpovědnost a je potřeba spolupráce rodiny se školou a tak předcházet problémům a zabránit tím delikventnímu chování dětí a mladistvých.

2.2.3 Vrstevnické party, skupiny a subkultury dětí a mládeže

V předchozí kapitole byla v krátkosti zmíněna skutečnost, že děti si velmi záhy, vlastně již v první třídě, začínají vytvářet své vlastní subkultury. Zpočátku, což je pravidelné a přirozené, začíná dělení na „subkultury“ chlapců a dívek. V některých případech mohou být subkultury dětí a mládeže zárodkem asociálních part, a to už i u dětí, které navštěvují první stupeň základní školy. Bohužel zde může být jako hlavní činitel samotný učitel svým rozdílným přístupem k některým jedincům. Všichni se jistě ve škole setkali se spolužáky, kteří byli u učitele oblíbení více, oblíbení méně a dokonce neoblíbení.

Je-li učitel profesionál, pak by neměl okatě dávat najevo, ke kterým žákům „tíhne“ méně a ke kterým více.

Takovým základním jevem, který se ve škole objevuje již na prvním stupni, je šikana. Jedna část žáků se semkne, vytvoří jakousi skupinu, která spolu drží a vybere si ze třídy jednoho či více žáků, které začne šikanovat. Děti neomylně poznají slabšího jedince a způsob, jakým mu nejvíce ublížit. Zpravidla se v centru takovéto skupiny objeví silnější žák, kolem něhož se vytvoří kruh jeho obdivovatelů a kamarádů, kteří se ztotožní se svým „vzorem“ a chovají se tak, jak předpokládají, že je dle jejich vzoru správné.

Podle Matouška a Kroftové (2003) děti tráví čím dále tím více času ve formálních skupinách v kolektivních zařízeních i v neformálních skupinách v místě bydliště. Tyto skupiny jsou mnohem větší než rodina a vliv učitelů, resp. vychovatelů, na děti je v nich výrazně menší než v rodině. Díky tomu se dítě dostává dříve a na delší dobu než kdysi do intenzivní interakce s vrstevníky.⁶⁷ Děti dle Jedličky a spol. (2004), se spolu vzájemně domlouvají a sprádají přátelské vztahy a intriky s jinými dětmi. Sociální vztahy navázané s jinými dětmi jsou odlišné od způsobů interakce s dospělými. Vrstevnické party jsou rovnocenné. Nejsou ovládnuty rozdíly ve statutu či závislosti. A dítě neočekává poslušnost jiných sobě rovných, tj. takovou, jakou vyžadují dospělí. Nepotřebuje jiné děti tak silně jako své rodiče. S vrstevníky může mladý jedinec testovat hranice pravidel a oboustranné sociální důsledky zaujetí hračkou druhého, nebo odhalovat následky výroků, které před druhým pronáší.⁶⁸ Pro přijetí ve skupině je dítě ochotno respektovat i takové normy chování, které netvořily původně součást jeho vlastních norem a hodnot či jim mohou být dokonce protikladné. Neformální normy chování si děti vytvářejí sami tím, že se na nich podílejí, jsou více vázány k jejich dodržování a odpovídají více jejich hodnotám a potřebám.

Podle P. Macka (1999) mnoho dětských her (osamělých nebo společenských) může být popsáno jako předjímající socializace: učení a výcvik nových rolí před tím, než je

⁶⁷ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, s. 81-82.

⁶⁸ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*, Praha: Tiskárna MV, p.o., 2004. s. 44. ISBN 80-7312-038-0.

v nějaké pozici hrajeme. Důležitost vrstevníků jako činitelů socializace vzrůstá v adolescenci, protože to, co bylo zčásti „hráno“ v šesti nebo sedmi, se stává „vážným“ v patnácti či šestnácti.⁶⁹ Adolescence je nejen důležitým obdobím v životě jednotlivce, ale má i společenskou hodnotu. Sociologové zdůrazňují integraci podstatných společenských rolí do osobnosti dospívajícího. S využitím elementárních sociálních dovedností, které si jedinec osvojil v dětství, a na základě nových emocionálních a kognitivních kapacit rozšiřuje svoje kompetence nezbytné pro výkon rolí a přijetí statusu dospělého člověka.⁷⁰

PhDr. Karolína Malá uvádí, že dospívání a adolescence představují z vývojově psychologického hlediska období, kdy je hlavním úkolem dospívajícího dosáhnout pocitu osobní identity – tj. „kdo jsem“. Zatímco dosud hlavním měřítkem toho, jak si dítě vede, byli rodiče, s přechodem do dospívání dochází k radikální proměně – rodiče přechodně jaksi dospívajícímu „nemají co říci“, zrcadlem toho, jaký nebo jaká jsem, se stává vrstevnická skupina, která určuje „společenskou hodnotu“, statut dospívajícího, normy chování, žádoucnost a nežádoucnost. Nikdy ve vývoji lidského jedince není význam vrstevnických skupin důležitější. Odtud pak důležitost toho, jaké kvality vrstevnická skupina je a jaká pravidla žádoucího a vítaného chování interně stanovuje.⁷¹

Podle P. Macka (1999) proces socializace dospívajících nelze ovšem chápat jen jako vrůstání do společnosti dospělých. V důsledku vydělení adolescence jako relativně samostatného a specifického období života vznikl i fenomén nazývaný „*subkultura mládeže*“.⁷² „*Subkulturou rozumíme soubor specifických norem, hodnot, vzorců chování, které určují životní styl určité skupiny. Tento styl je zřetelně odlišný od stylu života v širším společenství, do něhož příslušníci subkultury z nějakého hlediska patří. Zvláštní a významnou roli mají: jazykový kód, způsob úpravy zevnějšku, druh preferovaného zaměstnání, způsob trávení volného času.*“⁷³

⁶⁹ MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 1999. s. 45. ISBN 80-7178-348-X.

⁷⁰ Tamtéž, s. 46.

⁷¹ PhDr. Malá Karolína – dětský klinický psycholog – PL Dobřany.

⁷² MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 1999. s. 48. ISBN 80-7178-348-X.

⁷³ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, Praha: Portál, 2008. s. 217. ISBN-978-80-7367-369-0.

Podle O. Matouška (2008) termín subkultura mládeže se objevil v sociologické kultuře v padesátých letech 20. století ovlivněné T. Parsonem.⁷⁴ Označoval způsob života sdílený mladými lidmi, který je odlišný a v lecčems protikladný ke způsobu života dospělé společnosti. O dvacet let později začaly být odlišovány různé druhy subkultury mládeže, jež byly většinou tehdejších autorů považovány za centra opozice vůči společenským autoritám a odůvodňovaly „morální paniku“. Subkultura mládeže je identifikována hudebním stylem, způsobem úpravy zevnějšku, slovníkem, preferencí určitých prostředí, filmů, časopisů apod. Některé druhy subkultury mládeže (např. skinheadi) mohou být živnou půdou pro kriminální chování.⁷⁵

Squatteři, graffitáři, skejtáři, anarchisti, skinheadi, technoři, neonacisti, hooligans, hippies, rastafariáni a satanisti jsou názvy pro skupiny převážně mladých lidí, kteří se svým životním stylem a hodnotami odlišují od ostatních „nezasvěcených, konformních a konzumních“ lidí – tzv. „normálů“. Obvykle jsou považováni za excentriky, nekonformisty, blázny bojující proti všemu a všem, násilníky, extremisty a teroristy. Jedná se však především o příslušníky různých subkultur.⁷⁶

Dle Matouška a Kroftové (2003) delikventní party u nás skoro vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se dobře znají z jedné instituce, méně často se rekrutují z mládeže bydlící na jednom sídlišti, resp. v jedné čtvrti, jak tomu je častěji v západních zemích. *Vzpomeňme film „My děti ze stanice Zoo“, kde hrdinka Christiane vyrůstá v nových obytných blocích. Bezpečně se cítí jedině ve své partě, v níž kolují tvrdé drogy. Jednoho dne si jako třináctileté děvče také zkusí první dávku. Později si uvědomí vážnost své situace, ale zprvu je partou unesena, kdy v partě poslouchají stejnou hudbu, oblékají se zásadně jinak než ostatní, jsou zhnuseni lidmi okolo a kouří hašiš.* Dále uvádějí, že některé party jsou ke své kriminální činnosti přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim na tento způsob života přestane dostávat prostředků. Začnou si je opatřovat

⁷⁴ **Talcott Parsons** (13. prosince 1902 – 8. května 1979) byl americký sociolog, čelní představitel strukturálního funkcionalismu – [online]. [cit. 2013-01-15]. http://cs.wikipedia.org/wiki/Talcott_Parsons.

⁷⁵ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. s. 217. ISBN-978-80-7367-369-0.

⁷⁶ Informace pro učitele, Charakteristika subkultur. [online]. [cit 2013-01-30]. Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/09_subkultury/IKV2_09_02_charakteristika_subkultur.pdf

drobnými krádežemi, jež pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. U nás je tento typ delikventních part patrně nejčastějším typem delikventní skupiny.⁷⁷

Jiné party dle Matouška a Kroftové (2003) pak ke kriminalitě vede nuda. Neuvědomovaným motivem tohoto chování je pravděpodobně snaha předvést se před kamarády jako „správněj tvrďák“, což předpokládá skupinovou sféru, kvůli níž před násilným aktem nikdo nedokáže couvnout, protože by se ve skupině blamoval svou tvrdostí.⁷⁸

Jak uvádí Matoušek a Kroftová (2003) podle míry, do jaké se společensky hendikepovaní mladiství organizují, bývají rozlišovány dvě skupiny delikventně jednající mládeže, a to stabilní a integrované skupiny a neintegrované a nestabilní skupiny. *Stabilní a integrované skupiny* vznikají obvykle v prostředí, v němž jsou akceptovány delikventní normy i dospělými a dospělí v něm do jisté míry slouží jako učitelé mládeže. U nás jim odpovídají např. gangy romských kapsářů. *Neintegrované a nestabilní skupiny*, obvykle vysoce násilnické, vznikají v nestabilním prostředí, v němž chce mládež ukázat svou sílu, opozičnictví a nebojácnost. Tyto skupiny vzbuzují nejvíce obav veřejnosti. Někteří autoři o nich mluví jako o skupinách, pro něž je příznačná *subkultura násilí*. K uvedeným dvěma základním typům skupin bývají ještě někdy přidávány *skupiny pokoutní*, skládající se z mladých lidí, kteří neuspěli ani podle měřítek spořádané většinové společnosti, ani podle měřítek stabilních delikventních skupin. Dvojitý neúspěch z nich udělal outsidersy. Ale tím, že se spojují do skupiny, se navzájem posilují. Typické je pro ně holdování alkoholu, drogám a sexuální promiskuitě, prostředky získávají žebráním, půjčkami, drobnými krádežemi apod.⁷⁹

Mezi další subkultury podle Matouška a Kroftové (2003) patří *subkultura rasistická* a *subkultura pseudonáboženská*. Subkultura rasistická je v naší zemi rozšířena podstatně méně než pseudonáboženská. Satanisté jsou u nás zatím méně početní než rasisté. Nemají

⁷⁷ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 2003. s. 83. ISBN 80-7178-771-X.

⁷⁸ Tamtéž, s. 84.

⁷⁹ Tamtéž, s. 86.

žádného autoritativního vůdce ani žádnou vnitřní strukturu. Své oběti si vybírají náhodně. Někdy se členem skupiny může stát někdo, kdo se k ní připojil z naivity a zvědavosti, je však zatažen do činnosti skupiny slibem mlčenlivosti a je mu vyhrožováno i zabitím, kdyby o skupině něco prozradil.⁸⁰ Dále se uvádí, že rasistická subkultura má velmi blízko k subkultuře násilí, ale liší se od ní propracovanější ideologií. Skupiny jsou velmi soudržné a ostražitě vůči neznámým lidem. Mají hierarchickou vojenskou strukturu, v jejímž čele stojí inteligentní vůdci. Udržují se v kondici pravidelným cvičením a jejich činnosti jsou plánované. Mají vlastní kodex správného a nesprávného chování. Mají také vlastní systém spravedlnosti tvrdě postihující odpadlíky. Řadou znaků se podobají náboženským sektám.

81

Hovoříme-li zde o subkultuře, partě, skupině delikventní mládeže, hovoříme o *socializované delikvenci*. Pro ni je příznačná především vzájemná spolupráce s ostatními členy skupiny při provádění delikventních aktů, přičemž delikventní komunita svému členu zajišťuje status i potřebu uznání za jeho chování. *Individualizovaný delikvent* na rozdíl od toho postupuje samostatně, na vlastní pěst, dopouští se přestupků a porušuje normy společensky přijatelného chování pouze na podkladě osobních a soukromých důvodů.

Nelze objektivně říci, které z těchto faktorů ovlivňují vznik delikvence dětí a mládeže více a které méně. Autor se domnívá, že na tyto faktory se musí nahlížet jak jednotlivě, tak i v souhrnu a rozhodně není pravidlem, že každý jedinec, který trpí symptomem ADHD se automaticky stává delikventním jedincem a že každý jedinec, který vyrůstá ve špatném rodinném prostředí, v kriminogenním prostředí či v partě se také automaticky stává delikventem. Lze se domnívat, že osobnost člověka je tak jedinečná, že musíme spojit tyto faktory dohromady a převelice pečlivě a uvážlivě zkoumat u každého jedince impulsy, které vedly k jeho delikventnímu chování.

⁸⁰ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 2003. s. 89. ISBN 80-7178-771-X.

⁸¹ Tamtéž, s. 88

3. PORUCHY CHOVÁNÍ

V současné MKN-10 jsou poruchy chování u dětí definovány jako opakující se a trvalý (trvání min. šest měsíců) vzorec asociálního, agresivního, vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte. Toto chování by mělo být mnohem závažnější než běžné dětské zlobení nebo rebelantství dospívajících.⁸² Chováním, na němž je diagnóza založena, je například nadměrné praní se nebo týrání, krutost k lidem nebo ke zvířatům, krádeže, opakované lži, záškoláctví a útěky z domova, časté a silné výbuchy vzteku a nekázeň. Pro diagnózu postačuje jedno z těchto typů chování, pokud je výrazné, nestačí jen jeden asociální čin. Poruchy chování jsou v MKN-10 následně děleny:

- *Porucha chování vázaná na vztahy k rodině*, kdy se jedná o asociální nebo agresivní chování, které je soustředěno úplně nebo téměř úplně na domov a na meziosobní styky se členy rodiny nebo s dalšími členy domácnosti. Tato porucha vyžaduje splnění všech kritérií F 91. Dokonce ani závažně narušený vztah mezi dítětem a rodičem nepostačuje sám o sobě ke stanovení této diagnózy.
- *Nesocializovaná porucha chování*, kdy se jedná o kombinaci trvale asociálního nebo agresivního chování (splňující všechna kritéria pro F91 – a nikoli pouze opoziční, vzdorovité, nebo rozvratnické chování) a výrazným pervazivním narušením vztahu jedince k ostatním dětem.⁸³ Porucha samotářského agresivního typu. Psychologická podstata vězí v tom, že tyto děti nebo dospívající, i kdyby vykazovali poruchy chování ve skupině, jsou tam za individualisty, nevztahují se k druhým, pokud je to výhodné, nejbližší zradí, jejím vztahům chybívá důvěrnost, vztahy „neumí“.

⁸² Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabelární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 91, s. 245

⁸³ *pervazivní vývojové poruchy* – nepronikající vývojové poruchy, které záporně mění motorickou, volní, emoční, kognitivní, řečovou – celou osobnost a psychosociální úroveň dítěte, což mu zabraňuje úspěšně se adaptovat ve společnosti, patří sem např. dětský autismus, Rettův syndrom a Aspergerův syndrom – prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. [online].[cit.2013-01-15]: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/pervazivni-vyvojove-poruchy>

- *Socializovaná porucha chování* je porucha chování s disociálním nebo agresivním chováním trvalého rázu (splňující všechna kritéria pro F 91 – a neobsahuje pouze opoziční, vzdorovité, rozvratnické chování), vyskytující se u jedinců, kteří jsou celkem dobře integrováni do skupiny stejně starých. Porucha chování skupinového typu. Jedná se o skupinovou delikvenci, kdy páchají např. poklesky v souvislosti s členstvím v gangu, krádeže s partou, záškoláctví, psychologická podstata vězí v tom, že u dětí nebo dospívajících se socializovanou poruchou chování můžeme vysledovat schopnost navazovat blízké a důvěrné vztahy (mají důvěrné kamarády, mohou mít vztah ke konkrétním dospělým a nejsou připraveni blízké vztahy zradit). Je tedy i naděje na terapeutický vztah nebo lepší resocializaci.
- *Opoziční vzdorovité chování* je porucha chování vyskytující se u mladších dětí, která je primárně charakterizována výrazně vzdorovitým, neposlušným a rozkladným chováním, která však neobsahuje delikventní činy ani extrémnější agresivní nebo asociální chování. Diagnóza vyžaduje, aby byla splněna všechna kritéria pro F91 – ani velké darebáctví a zlobení samo o sobě pro diagnózu nepostačuje. Této položky je třeba použít s opatrností zvláště u starších dětí, protože klinicky signifikantní poruchy chování jsou většinou spojeny s asociálním nebo agresivním chováním, které přesahuje hranice pouhé opozice, vzdoru a rozvratnictví.⁸⁴

Podle P. Říčana a P. Krejčířové (2006) současné klasifikace tedy vymezují tuto poruchu popisně, bez přihlídnutí k etiologii⁸⁵ obtíží. Ovšem zdaleka ne vždy, když jsou splněna uvedená kritéria, se jedná o individuální psychickou poruchu u dítěte. V řadě případů chování dítěte v podstatě odpovídá očekávání rodiny (kriminální subkultura či rodinný delikventní kulturní vzorec). V těchto případech tedy jde především o sociálně podmíněné poruchy chování.⁸⁶ Dále uvádí, že motivace asociálních činů dítěte je u nich

⁸⁴ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabeleární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 91, s. 245 - 246

⁸⁵ **Etiologie** (také **aetiologie**, **aitiologie**, z řec. *αἴτια aitia*, příčina) znamená soustavné hledání a výklad příčin. Pojem se užívá v lékařství, v psychologii a ve filosofii

⁸⁶ ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4. přeprac. a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. s. 240. ISBN 80-247-1049-8.

velmi dobře srozumitelná a jasná a děti bývají i dobře zapojeny mezi vrstevníky, i když vztahy s dospělými, zejména mimo jejich subkulturu, mohou být silně konfliktní.⁸⁷

3.1 Prognóza poruch chování

Relativně dobrá prognóza je u *poruchy chování ve vztahu k rodině*, kdy se poruchové chování omezuje na rodinu a u *socializované poruchy* s málokdy ofensivní agresí, u které je diagnosticky podstatná schopnost utvářet a udržovat vztahy

Horší prognóza je u *poruchy opozičního vzdoru*, která se užívá asi do 10ti let, bývá spojena s hyperkinetičností a patří sem např. vzdor, provokace, neposlušnost, neovladatelnost, odmítání požadavků dospělých, hostilita, dráždivost, přecitlivělost na kritiku a často přechází v nesocializovanou poruchu chování. Dále u nesocializované poruchy chování, jejíž podstatou je závadové chování samotářského typu, děti nemívají kvalitní vazby na rodinu, na vrstevníky, spolužáky, učitele; pokud se nějaký vztah jeví jako pevnější, chybívá mu důvěrnost. Je zde absence pocitů viny.⁸⁸

3.2 Motivační zdroje poruch chování

3.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování – podmíněné na straně jednotlivce:

- *reaktivní* - podle Říčana a Krejčířové (2006) deprivace, náhradní uspokojení, volání o pomoc. Porucha chování je projevem **náhradního uspokojení** při ztrátě nebo opakované frustraci. Často jde o vyjádření potřeb, které dítě jiným, přímým způsobem ve svém prostředí vyjádřit nemůže, velmi často jde především o potřebu pozornosti a uznání. V případě poruchy chování se vztahem k **emoční deprivaci** nemá asociální chování dítěte přímý vztah k specifickým traumatickým událostem ani k emočním poruchám, ale především k dlouhodobé citové deprivaci dítěte v rodině či v ústavním prostředí. U **volání o pomoc** jde o externalizační typ poruchy adaptace. K rozvoji

⁸⁷ ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., Dětská klinická psychologie, 4. přepracované a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. s. 241. ISBN 80-247-1049-8.

⁸⁸ Údaje se souhlasem čerpány z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé, PL Dobruška.

poruch chování dochází u dítěte v akutní tíživé situaci, dítě bývá většinou i silně úzkostné či depresivní. Disociální činy nejsou v tomto případě zaměřeny na uspokojení svých vlastních potřeb dítěte a jeví se mnohdy až zcela nesmyslné, přičemž dítě jedná jakoby v panice a důvod činu samo nezná a neumí vysvětlit.⁸⁹

- *disharmonická osobnost* - těmto dětem chybí schopnost navazovat vřelé vztahy k druhým lidem, neprožívají lásku ani pocity viny. Bývají impulzivní se silnými agresivními tendencemi, jejich činy jsou zaměřeny především na okamžité vlastní uspokojení, nikoli proti konkrétním osobám. Vůči dospělým se tyto děti mnohdy dokážou chovat velmi mile a zdvořile, projevují se navenek jako rozumní a citliví lidé, předvádějí lítost a slibují nápravu a polepšení, své sliby však nikdy nedokážou splnit.
- *jako příznak jiné psychopatologie* – psychózy, deprese, mánie
- *odraz vývojové krize* – hledání identity v pubertě/adolescenci

3.2.2 Rodinně podmíněné poruchy chování – podmíněné rodinným prostředím:

- *sociální patologičnost rodinného prostředí* - podle Říčana a Krejčířové (2006) rodiče sami mají nedostatečně zvnitřněné morální normy a jsou pro dítě modelem, kdy např. dávají otevřeně najevo své uspokojení ze zdařeného protiprávního jednání. Sami skrytě stimulují dítě k překračování sociálních norem. V těchto případech mnohdy není zachycena žádná individuální psychopatologie a rodina nemusí být ve svém prostředí ničím nápadná.
- *výchovná neobratnost*
- *porucha chování jako stabilizátor rodinné rovnováhy* - porucha chování u jednoho z dětí pomáhá v udržování rodinné rovnováhy, lze jí vysvětlit všechny problémy v rodině bez nutnosti řešit chronické skryté konflikty a bez ohrožení sebeobrazu všech ostatních členů rodiny. Dítě s poruchou chování jako obětní beránek v rodině.⁹⁰

⁸⁹ ŘÍČAN P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4. Přepřacované a doplněné vydání, Praha: Grada Publishing, 2006. s. 241 – 242. ISBN 80-247-1049-8. a z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé, PL Dobřany.

⁹⁰ Tamtéž, s. 242 – 243. a z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé, PL Dobřany.

4. PORUCHY CHOVÁNÍ A DELIKVENCE MLÁDEŽE

- ***Poruchy chování disociálního rázu***

Mezi poruchy disociálního rázu patří zlovyky, tedy nežádoucí návyky, které vznikají na základě opakované činnosti a časem se zautomatizují, dále vzdorovitost, lež, která je jako porucha chování často spojována s úplným selháním dítěte, krádeže (zde je před zásahem dospělých také nutno zvažovat, co dítě ke krádeži vedlo), záškoláctví a útěky, kdy příčiny odchodu nedospělých z domova nebo ze školy spočívají téměř výlučně v konfliktnosti životních podmínek v kontaktu s dospělými.

- ***Poruchy chování antisociálního rázu***

Tyto pozorujeme u dětí starších a u mládeže. Antisociální poruchy chování se vyznačují největší mírou společenské nebezpečnosti a nejvyšším stupněm narušení chování. Jsou trestně stíhatelné jako přestupky nebo trestné činy. Vykazují značnou míru recidivy. Jsou spojeny s výraznou agresivitou a primárně motivovány úsilím škodit. Mezi tyto poruchy patří například trestné činy zabití, vražda, ublížení na zdraví, pohlavní zneužití (pohlavní styk nebo sexuálně motivované chování s osobou mladší patnácti let), znásilnění (vykonání soulože proti vůli oběti za použití násilí nebo hrozby násilím), některé formy krádeže, loupežná přepadení, vandalismus atd. Pro formy chování, které se dostávají do konfliktu se zákonem, se užívá termín DELIKVENCE.

- ***Nejčastější přestupky v propojení s věkem***

Podle Prokopové D. nejmladší věkovou skupinou, která je z hlediska kriminality sledována, je kategorie dětí ve věku 6 - 15 let. Období počátku školní docházky je pro dítě velmi náročné po stránce fyzické i psychické a přináší s sebou mnoho změn. Dítě se musí podřídit určitým pravidlům, režimu, autoritě učitele a začlenit se do nového kolektivu. K těmto požadavkům se dítě, pokud je nezvládá, může postavit záporně nebo je může zlehčovat a stavět se k nim lhostejně. Na počátku docházky se může objevit strach ze školy

nebo z učitele. Důsledkem toho pak může dítě reagovat záškoláctvím. Kromě neposlušnosti, vyrušování, upozorňování na sebe, pak přistupují toulky, krádeže, lži. Tento jev nelze podceňovat, protože se může prohlubovat. Závažným obdobím ve vývoji dítěte je puberta počínající dvanáctým rokem věku. Jedinec prochází složitými změnami fyzickými i psychickými. U dětí z narušeného prostředí probíhá puberta zvláště těžce. Zvýšenou delikventní aktivitu můžeme pozorovat již u 13 — 14 letých. Závadová činnost této věkové kategorie bývá, jak výše uvedeno, označována jako **prekriminalita**, dětská delikvence, dětská kriminalita. Jedná se o činy páchané převážně spontánně, méně často o plánované a připravované akce. Většinou jde o prvopachatele. Negativní aktivity této skupiny směřují proti majetku v osobním vlastnictví, méně častěji se setkáváme s násilnými činy, i když nárůst brutality je zřejmý. Přibylo i nežádoucí jednání v souvislosti s toxikomanií. Poruchy chování mladistvých se týkají věkové kategorie 15 — 18 letých. V tomto období dospívání se formují hlavní rysy osobnosti. Je považováno za kritické období charakteristické změnami sociálními. Vliv vrstevníků je velmi silný, vytvářejí se zde již uvedené party, které se ne vždy zabývají pozitivní činností. U těchto jedinců se objevuje páchání celé řady trestných činů, které se svou povahou blíží kriminalitě dospělých a často s recidivou. Mezi nejčastější patří násilí proti jednotlivci i skupině, opilství, výtržnictví, neoprávněné užívání motorového vozidla, rozkrádání a v posledních letech také trestné činy v souvislosti s toxikomanií, patologickým hráčstvím a prostitucí. Většinu delikventní mládeže tvoří ekonomicky závislí jedinci s ukončeným základním vzděláním bez kvalifikace.⁹¹

K poruchám chování dětí a mládeže patří:

- **Agrese k lidem a zvířatům** - šikana, zastrašování, vyhrožování druhým, iniciace rvaček, zbraně, krutosti, loupeže.
- **Ničení majetku** - požáry, vandalismus.
- **Nepoctivost, lhaní, krádeže** - vnikání do domů, budov, aut, lži s vidinou prospěchu, krádeže bez konfrontace s obětí.
- **Vážné porušování pravidel** - nocování venku, útoky z domova, záškoláctví.

⁹¹ PROKOPOVÁ, D. *Etopedie*. Evropský sociální fond. [online].[cit.2013-01.06]. Dostupné z: <http://www.specou.cz/files/eto-prez.pdf>.

Vzhledem ke skutečnosti, že v poslední době roste nejen stupeň agresivního jednání u dětí a mládeže, ale stoupá i množství sexuálně motivovaného protiprávního jednání u dětí mladších 15 let, budeme se dále věnovat více těmto dvěma problematikám.

4.1 Agresivita

Agresivitu si člověk v sobě nese od narození jako součást genetického vybavení. Pomáhá mu přežít, pomáhá mu dosáhnout řady cílů. Agresivita je typem chování charakterizovaným jako touha projevit se nebo vyjádřit svůj názor nepřátelským a škodlivým či násilným způsobem. Určité sklony k agresivitě má každý člověk. Za některých okolností je to zcela normální reakce při ohrožení. Naproti tomu může být agresivita i patologická, nevyprovokovaná nebo reaktivní. Agresivní chování může být namířeno proti sobě samému, proti ostatním lidem, zvířatům, věcem či majetku. Může být slovní nebo fyzická, dále dopředu promyšlená a cílená nebo impulzivní bez předchozí rozvahy. Často se objevuje i zvýšená agresivita u dětí a mladistvých, většinou u chlapců s hyperkinetickou poruchou, tzv. poruchou pozornosti (ADHD).⁹²

Rozlišujeme:

- 1) chladná agresivita - obyčejně vyhraněně asociální osobnosti v rodině i jako disharmonický vývoj - funkčně instrumentální agrese – úmyslná, zacílená, která je prostředkem k dosažení cíle; má všechny znaky volního aktu
- 2) afektivní, horká agrese - důsledkem nejčastěji mnohočetné zranění oběti. Osobnost – někdy se může jevit i zcela normativní. Dysfunkčně impulzivní agrese – neprogramovaná, ne vždy zacílená, vybití městnaného potenciálu; ne vždy všechny fáze volního aktu (mechanismy sociálního učení + nedostatečně zformovaný systém inhibic)⁹³

⁹² MEDIXA, Agresivita. [online].[cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://cs.medixa.org/priznaky/agresivita>.

⁹³ Údaje se souhlasem čerpány z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé, PL Dobřany.

4.1.1 Faktory podporující agresivitu u dětí

Jak uvádí P. Říčan a D. Krejčířová (2006), tak hledání faktorů, které korelují s výskytem agresivity v dětském věku, ukázalo na určité specifické vlastnosti u dítěte samotného, na straně jeho rodiny i v mimo rodinném prostředí.

- **Charakteristiky dítěte:** Sklon k otevřenému projevování agresivní pohotovosti se nejčastěji vyskytuje u dětí:
 - mužského pohlaví,
 - s časnou a opakovanou traumatizací tělesného nebo psychického charakteru,
 - se sníženou sociální kompetencí, zvláště v oblasti verbálních dovedností,
 - se slabším školním prospěchem, který často vyústí v záškoláctví,
 - s nízkou sociometrickou pozicí ve škole,
 - se sníženým sebehodnocením, často následkem pocitu odmítání v rodině,
 - s emoční nezralostí, projevující se přílišným egocentriem a nízkou frustrační tolerancí,
 - s vysokou závislostí k vrstevnické skupině,
 - s vnější kontrolou chování,
 - se sociálně - kognitivní distorzí ve vnímání svého prostředí,
 - s nedostatečnou interiorizací morálních norem,
 - s akceptací asociálních a antisociálních norem a s lepší schopností prosazovat se pomocí takových vzorců chování než prostřednictvím kompromisního jednání.⁹⁴

- **Charakteristiky rodiny:**
 - malá koheze vztahů mezi členy rodiny a současně vysoká úroveň konfliktů a hostility,
 - dlouhodobě nedostatečná citová saturace dítěte,

⁹⁴ ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4. Přeprac. a doplněné vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. s. 247. ISBN 80-247-1049-8.

- nedůsledný a permissivní výchovný styl, pro nějž jsou typické přehlížející či bagatelizující reakce rodičů na agresivitu dítěte a současně averzivní reakce na jeho pokusy o prosociální chování. Hlavním rysem výchovného stylu je však zásadní nedostatek dohledu,
 - nízká hodnota přisuzovaná vzdělání,
 - slabé náboženské zaměření,
 - izolace nebo neangažovanost rodiny v aktivitách okolní komunity,
 - nestabilní podmínky rodiny a časté změny prostředí – opakovaná a obvykle nucená stěhování,
 - nižší ekonomická úroveň,
 - nižší vzdělání matek (mnozí autoři zdůrazňují vysoký výskyt psychických poruch u matek),
 - integračně přenášené a přetrvávající vzorce kriminálního chování, častěji u otců nebo u jiných mužů v rodině.
- ***Mimorodinné prostředí*** dítěte se sklonem k opakovaným agresivním projevům hraje určitou roli jak vrstevnické prostředí, tak i širší komunita, v níž rodina žije.
 - Komunita rodiny je obvykle neorganizovaná a nespolupracující. Je podobně, jako rodina sama, nestabilní a neangažovaná do společenských aktivit a neusiluje o zlepšování svých životních podmínek.
 - V komunitě jsou přípustné, nebo dokonce oceňované, vzorce porušování právních norem i zjevné kriminální aktivity.
 - Schází nebo správně nefunguje síť státních a nestátních organizací, které by měly dostatečný vhléd do komunity a byly schopné vhodného preventivního působení.
 - Škola nezajišťuje dostatečný dohled nad chováním dětí a v důsledku dlouhodobého neprospěchu dochází k vylučování dětí ze školy nebo k jejich přeřazování do škol speciálních, kde dítě dosahuje nižšího vzdělání, než by odpovídalo jeho možnostem. *(Lze se domnívat, že agresivita dítěte může být vytvořena i tím, že rodiče dítěte často nechtějí vidět, že dítě je nositelem nějaké poruchy, která mu neumožňuje prospívat a zvládat školní osnovy, rodiče tvrdošijně odmítají dát dítě do školy*

speciální, kde je individuálnější přístup a dítě se cítí v „normální“ škole frustrované, učivo nezvládá a je ve třídě za „blbečka“. Pak tuto situaci často dítě řeší zvýšeným agresivním chováním.)

- Vrstevnická skupina dítě buď nepřijímá, nebo ho vede k disociálnímu či antisociálnímu chování.

Dále podle P. Říčana a D. Krejčířové (2006) brutalizace prostředí, v němž dítě žije, zhoršuje kvalitu vztahů, narušuje emoční vývoj dítěte i vývoj jeho sociálních projevů a implicitně připouští porušování sociálních a mravních norem.⁹⁵

4.2 Rizikové sexuální chování

Sexuální chování v dospělosti je ovlivněno reakcemi a postoji rodičů, učitelů nebo kamarádů k sexualitě. Značnou roli v tom ale hrají také kulturní a sociální podmínky dané doby, vývoj informačních technologií (například internetu), přístup k informacím (například jakou možnost má dítě se k informacím o sexu dostat, jestli vůbec nějakou má, nebo naopak má neomezenou možnost bez ohledu na to, z jakých zdrojů informace pochází), postoj k sexualitě (například odtabuizování sexuality, které otevírá možnosti poznání, ale taky může vést k snížené vnímavosti intimity) a podobně.

Podle J. Chmelíka (2003) mravnostní trestné činy nelze vysvětlovat výlučně mravní otupělostí nebo je chápat jako zvýšenou dráždivost na sexuální podněty při snížené ovládací schopnosti. Značný podíl na této kriminalitě totiž mají osoby zcela „zdravé“, u kterých není psychiatrickým ani psychologickým vyšetřením zjištěna anomálie v podobě sexuální úchylnosti. Nevyvratitelným faktem však je, že podstatná část této delikvence je páchána osobami, u kterých je zjišťována sexuálně patologická motivace, jejíž predikce zasahuje mimo vývojové vady i do špatné nebo nedostatečné mravní, sexuální či obecně společenské výchovy.

⁹⁵ ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4. Přepřacované a doplněné vydání, Praha: Grada Publishing, 2006. s. 248. ISBN 80-247-1049-8.

Mravnostní trestné činy zasahují čtyři základní roviny:

- morální vztahy ve společnosti
- život a zdraví občanů poškozených v důsledku protiprávního jednání ve sféře sexuálních vztahů
- zdravý vývoj mládeže
- dobré mravy v sexuálních vztazích mezi dospělými jedinci⁹⁶

Mezi typické mravnostní trestné činy řadíme trestné činy uvedené v trestním zákoníku jako **trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti**. K nejfrekventovanějším patří trestný čin znásilnění podle § 185 trestního zákoníku a trestný čin pohlavní zneužití podle § 187 trestního zákona. V nemalé míře se v posledních letech též zvyšuje procento spáchaných trestných činů výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií podle § 182 trestního zákoníku a zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 trestního zákoníku. Přispívá k tomu zejména rozmach již uvedených informačních technologií, který dává pachatelům těchto trestných činů jakýsi pocit anonymity, soudržnosti se stejně zaměřenými pachateli a pocit, že on vlastně neprovádí nic těm dětem, které jsou mu cestou internetu prezentovány, on se „jen dívá“.

Autor je názoru, že dnešní konzumní společnost se přestává dívat na sexualitu jako na něco, co je intimní záležitostí. Z každého novinového stánku, z každé benzinové čerpací stanice se na nás dívá plno časopisů, kde tím nejmenším, co děvčata ukazují, jsou prsa. Každý druhý časopis, který je určen pro nejen náctileté, ale i mladší děti, je nejen plný rad, jak sbalit kluka nebo děvče, ale jak svůj protějšek i sexuálně uspokojit. Autor není zastánce pruderní společnosti, ale domnívá se, že jsou jisté meze a především jisté věkové hranice, které by se neměly překračovat. Na jednu stranu je bezesporu zcela v pořádku, že se o sexualitě hovoří, že se s ní děti a mládež seznamují, ale i toto seznámení by mělo být adekvátní jejich věku. V případě, že se tento postup nedodrží a se sexualitou se zachází v současné době jako „s houskou na krámě“, jak říkávaly naše babičky, pak je jen krůček k tomu, aby se pohlavní zneužívání a znásilňování stalo součástí sexuality dětí a mládeže.

⁹⁶ CHMELÍK, J., aj. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. s. 18. ISBN 80-7178-739-6.

5. VÝZKUM POMOCÍ DOTAZNÍKU

5.1 Výzkumná otázka a hypotézy

Součástí mé bakalářské práce bylo analyzovat problém znalosti práva a právního vědomí u vybrané skupiny dětí a mládeže. **Hlavní výzkumnou otázkou** je: Dokážou děti v páté a deváté třídě ZŠ rozlišit, co je a co není protiprávní, tedy v rozporu se zákony České republiky?

Stanovené hypotézy:

- 1) Děti páté a deváté třídy přiměřeně svému věku vědí, co je a co není protiprávní.
- 2) Dívky mají větší právní vědomí než chlapci.
- 3) Právní vědomí se liší s ohledem na věk žáka.

Za účelem ověření této hypotézy jsem se rozhodl uskutečnit empirický výzkum pomocí dotazníku v pátém ročníku (děti ve věku 9-10 let) a v devátém ročníku (děti ve věku 14-15 let) základní školy. Zajímalo mě, zda si žáci základy právního vědomí, které mají možnost si osvojit při výuce, na různých přednáškách nebo besedách uvědomují, dovedou je chápat a převést do problémů běžného života.

5.2 Popis prostředí, ve kterém byl průzkum realizován

Základní škola Kynšperk nad Ohří (dále jen ZŠ) je běžná základní škola v malém městě s počtem obyvatel včetně sousedních obcí do 5 tisíc. Výuka probíhá standardně podle školního vzdělávacího programu. V současném roce byly ve škole otevřeny dvě třídy s upraveným vzdělávacím programem podle rámcového základního vzdělávání - příloha upravující vzdělávání žáků s LMP (lehkým mozkovým postižením).

Samotný areál základní školy se nachází uprostřed města. Školu tvoří tři budovy, ve kterých jsou jednotlivé učebny. První dvoupatrová budova je původní tzv. stará škola a proti ní stojící dvě mezi sebou průchody propojené patrové budovy s plochou střechou, tzv. nová škola. Dále areál školy tvoří budovy školní jídelny, střediska volného času a samostatně stojící tělocvična, vedle které se nachází nové moderní hřiště. V první budově tzv. staré školy se nachází třídy prvního stupně, malá tělocvična a školní družina. V tzv. nové škole se nachází třídy druhého stupně základní školy.

Ve školním roce 2012/2013 navštěvuje školu celkem 452 žáků. V pátých třídách je v současné době 54 žáků a v devátých třídách je 39 žáků. Na obou stupních základní školy pracuje celkem 43 pedagogických pracovníků.

5.3 Definice dotazníku

Dotazník je značně rozšířenou a velmi často používanou explorační technikou vhodnou pro použití ve všech oborech a disciplínách. Používá se pro hromadné shromažďování informací pomocí písemně zadávaných srozumitelných otázek a daných odpovědí. Výhodou je rychlé sbírání informací od mnoha respondentů, levné řešení, dobré vyhodnocování v případě uzavřených otázek a především u anonymních dotazníků snadné přemluvení respondenta ke spolupráci. Dotazník má určitý počet otázek, na které respondenti odpovídají „ano“, „ne“, případně „nevím“. Pomocí dotazníkového výzkumu nezjistíme, jaký respondent skutečně je, ale jaké má postoje a názory.

5.4 Realizace dotazníku

Anonymní dotazník byl zadán žákům - respondentům ve dvou pátých a ve dvou devátých třídách základní školy. V pátých třídách vyplnilo dotazník celkem 42 dětí, z toho 22 chlapců a 20 dívek s věkovým průměrem 10-11 let a v devátých třídách to bylo 30 dětí, z toho 12 chlapců a 18 dívek s věkovým průměrem 15-16 let. Samotný dotazník byl

anonymní, pouze byl rozdělen podle pohlaví a podle navštěvované třídy na pátý a devátý ročník ZŠ.

Dotazník měl celkem 9 otázek a 62 variant možných odpovědí s možností označení odpovědi ANO nebo NE. Otázky byly vypracovány srozumitelně na dvou stranách jednoho pracovního listu. Otázky a varianty možných odpovědí byly konzultovány se znalkyní v oboru školství a kultura, odvětví dětská klinická psychologie PhDr. Kristinou Červenkovovou z Dětského diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče pro děti a mládež Plzeň, odloučené pracoviště Karlovy Vary, kdy bylo zjištěno, že položené otázky a varianty možných odpovědí jsou srozumitelné a pochopitelné pro respondenty uvedeného věku.

5.5 Otázky a vyhodnocení dotazníku

Otázky:

1. Co považujete za přiměřenou obranu fyzického útoku?
2. Jaké chování považujete v domácím prostředí za běžné?
3. Co považujete za šikanu?
4. Co považujete za krádež?
5. Co si myslíte, že byste byli schopni ve vypjaté situaci udělat a co již ne?
6. Máte osobní zkušenosti s: drogy, alkohol, cigarety, šikana, krádeže, fyzické napadení?
7. Jakým způsobem může být potrestán člověk, který provede něco protizákonného?
8. Co považujete za protizákonné?
9. Co považujete za protizákonné u osob mladších 18-ti let?

Při vyhodnocení byly analyzovány jednotlivé odpovědi. Odpovědi, kde záleží na osobnosti jednotlivce a ochotě odpovědět na některé otázky týkající se jeho zkušeností, rodinné výchovy nebo *odhodlanosti k protiprávnímu jednání*, jež sloužily pro zjištění osobnosti respondenta, byly z velké části nezodpovězené a nepřinesly tak potřebné

hodnoty. Z tohoto důvodu nebyly do vyhodnocení zahrnuty. Jednalo se o otázky číslo 2) „*Jaké chování považujete v domácím prostředí za běžné?*“, jelikož velká část respondentů na tuto otázku vůbec neodpověděla. U otázky číslo 5) „*Co si myslíte, že byste byli schopni ve vypjaté situaci udělat a co již ne?*“ by respondenti ve většině případu byli ochotni lhát, aby kryli kamaráda, ale žádného jiného protiprávního jednání by se nedopustili. U otázky č. 6) „*Máte osobní zkušenost s:*“ bylo ve většině případů odpovězeno záporně, že respondenti nemají žádné zkušenosti, proto tato otázka nebyla do vyhodnocení zahrnuta. Dle mého názoru respondenti v tomto případě neodpovídali zcela po pravdě.

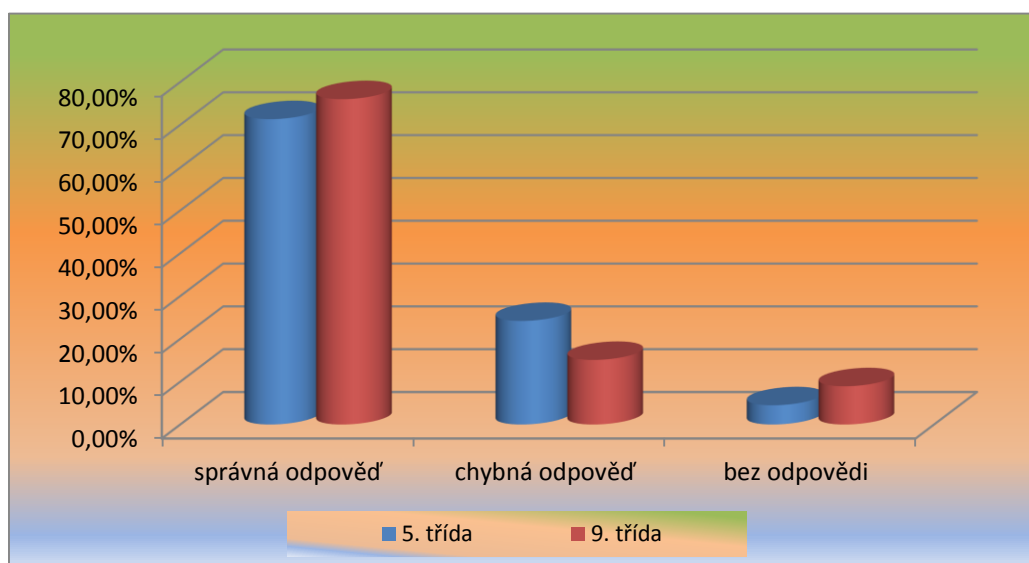
Při vyhodnocení uvedeného dotazníku bylo zjištěno, že u několika dotazníků u položených otázek nebylo využito nabízených odpovědí nebo byly označeny obě odpovědi. Z uvedeného důvodu bylo do vyhodnocení zahrnuto i uvedení údajů o nezodpovězených otázkách (bez odpovědi). Při vyhodnocení dotazníků byly správné odpovědi na jednotlivé otázky porovnány s chybnými odpověďmi a dále s počtem nezodpovězených nebo neuvedených odpovědí. Počty odpovědí byly porovnány v tabulce 1, kde jsou uvedeny údaje podle jednotlivé třídy bez dalšího rozdělení. Pod tabulkou je graf k tabulce 1, který znázorňuje rozdíl a znalost právního vědomí podle jednotlivých ročníků. Správné a špatné odpovědi byly dále zaznamenány v tabulce a následně pro lepší znázornění uvedeny v grafu.

Tabulka 1: Vyhodnocení dotazníku podle jednotlivých tříd

třída a počet možných odpovědí	správná odpověď	chybná odpověď	bez odpovědi
5. třída 1848	1318 71,32%	447 24,19%	83 4,49%
9. třída 1320	1003 75,98 %	199 15,08%	118 8,93%

Zdroj: autor práce - vlastní šetření

Graf 1: Znázornění rozdílů mezi žáky páté a deváté třídy

Zdroj: autor práce - vlastní šetření

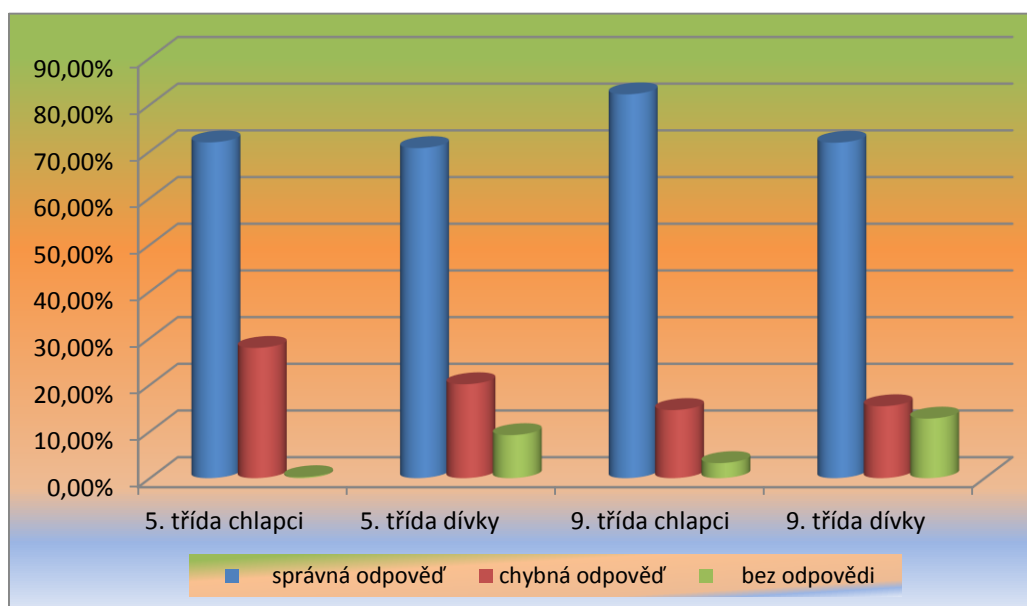
Z uvedeného znázornění je zřejmý rozdíl mezi právním vědomím dětí v páté a deváté třídě. U žáků páté třídy je téměř o 5% menší počet správných odpovědí a o 9 % je vyšší počet chybných odpovědí, přičemž jen na 83 odpovědi z celkového počtu 1848 možných odpovědí. Žáci deváté třídy měli větší počet správných odpovědí, menší počet chybných odpovědí, ale častěji neoznčili žádnou odpověď. V tabulce 2 je uvedeno porovnání i mezi chlapci a dívkami jednotlivých tříd, kde je zřejmé, že největší právní vědomí mají chlapci v devátých třídách a nejmenší dívky v pátých třídách. Téměř na všechny otázky odpověděli chlapci v pátých třídách, nevedeny pouze dvě odpovědi z celkových 968 možných odpovědí. Oproti tomu dívky v devátých třídách se zdráhaly nebo z jiného důvodu neodpověděly na celkem 101 ze 792 možných odpovědí. Porovnání chlapců a dívek je uvedeno v tabulce 2 a pro lepší znázornění v grafu 2.

Tabulka 2: Vyhodnocení dotazníku podle tříd a podle pohlaví

třída, pohlaví a počet možných odpovědí	správná odpověď	chybná odpověď	bez odpovědi
5 tř. chlapci 968	696 71,9 %	270 27,89 %	2 0,21 %
5 tř. dívky 880	622 70,68 %	177 20,11 %	81 9,21 %
9 tř. chlapci 528	434 82,2 %	77 14,58 %	17 3,22 %
9 tř. dívky 792	569 71,84 %	122 15,4 %	101 12,75 %

Zdroj: autor práce - vlastní šetření

Graf 2: Znázornění rozdílů mezi chlapci a dívkami páté a deváté třídy

Zdroj: autor práce - vlastní šetření

Po vypracování tabulkového a grafického znázornění se přechází k vyhodnocení samotných hypotéz, které byly předem stanoveny jako cíl.

5.6 Ověření hypotézy

Vyhodnocením dotazníků se:

1. **Potvrdila hypotéza 1)** - *Děti páté a deváté třídy přiměřeně svému věku vědí, co je a co není protiprávní.* Žáci druhého stupně základní školy již mají určité právní vědomí, které je úměrné jejich věku.

2. **Nepotvrdila hypotéza 2)** - *Dívky mají větší právní vědomí než chlapci.* Vyhodnocením byl zjištěn opak stanovené hypotézy. Větší právní vědomí, mají ve stejném věku chlapci a to jak v páté tak i v deváté třídě. K tomuto je nutné brát v úvahu i velké procento dívek, které nevědělo nebo z jiného důvodu neodpovědělo na nejvíce otázek. Na výsledek této hypotézy můžou mít vliv různé zájmy dívek a chlapců ve stejném věku.

3. **Potvrdila hypotéza 3)** - *Právní vědomí se liší s ohledem na věk žáka.* Právní vědomí dětí se zvyšuje s přibývajícím věkem, tudíž žáci devátých tříd mají větší právní vědomí než žáci v pátých třídách. Toto právní vědomí se zvyšuje s přibývajícím věkem bez ohledu na to, zda se jedná o dívky či chlapce. Jen u dívek s přibývajícím věkem přibylo nezodpovězených otázek, jak uvedeno u hypotézy 2).

Po vyhodnocení anonymního dotazníku, jsem došel k závěru, že tyto dospívající mají částečné právní vědomí v elementárních otázkách protiprávního jednání, a to v základních druzích násilné, majetkové, mravnostní a drogové kriminality. U majetkové kriminality má vliv způsobená škoda či cena věcí, kdy tuto se snaží bagatelizovat a drobnější prohřešky neberou jako protiprávní. Naproti tomu u násilné, mravnostní a drogové kriminality je právní vědomí na vyšší úrovni, žáci vědí, co mohou a co je již protizákonné.

V následující kapitole je **statistický** přehled kriminality spáchané dětmi v České republice v porovnání s Karlovarským krajem a jednotlivými okresy Cheb, Karlovy Vary a Sokolov. Právě do okresu Sokolov územně patří ZŠ Kynšperk nad Ohří, kde byl průzkum mezi žáky pátých a devátých tříd proveden.

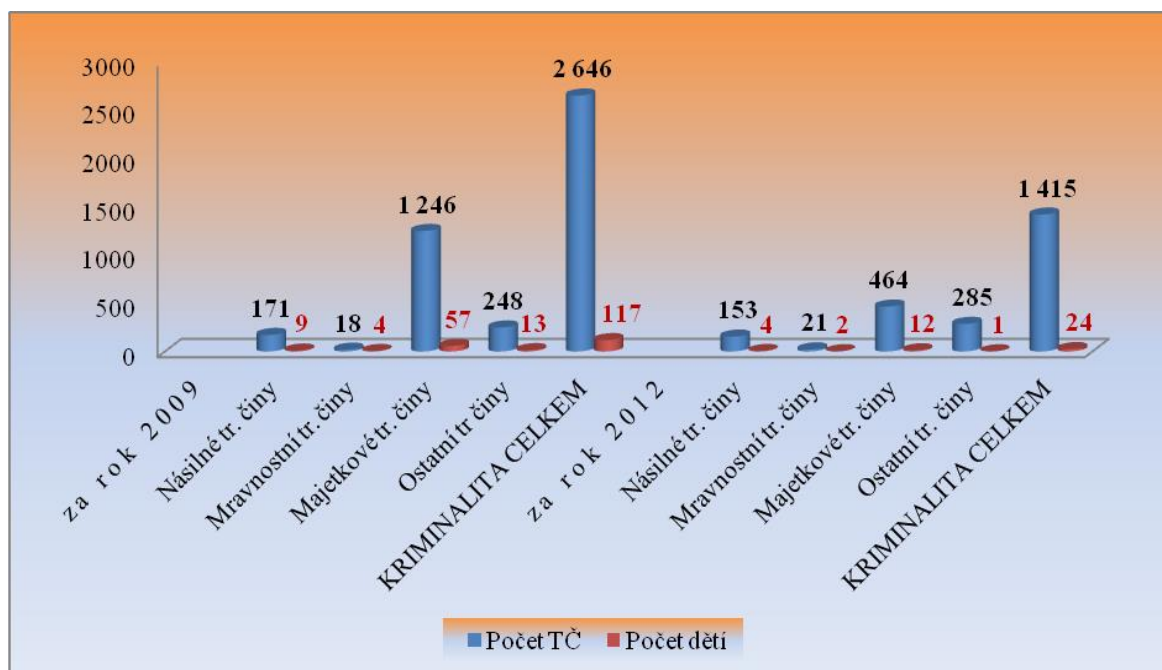
6. STATISTICKÉ ZHODNOCENÍ VÝVOJE KRIMINALITY DĚTÍ

Tabulka 3: okres **Cheb**

Statistika kriminality spáchané dětmi na území okresu Cheb od roku 2009 do roku 2012

	2009			2010			2011			2012 (do 30.11.2012)		
	celkem	děti 1-17 let	tj. %	celkem	děti 1-17 let	tj. %	celkem	děti 1-17 let	tj. %	celkem	děti 1-17 let	tj. %
Násilné činy	171	9	5,26	130	9	6,92	155	6	3,87	153	4	2,61
Mravnostní činy	18	4	22,22	12	1	8,33	26	2	7,69	21	2	9,52
Majetkové činy	1 246	57	4,57	455	62	13,63	520	45	8,65	464	12	2,59
Ostatní kriminální činy	248	13	5,24	285	5	1,75	331	4	1,21	285	1	0,35
Zbývající kriminalita	698	27	3,87	394	3	0,76	401	1	0,25	293	3	1,02
Hospodářské činy	265	7	2,64	162	0	0	161	6	3,73	199	2	1,01
CELKOVÁ KRIMINALITA	2 646	117	4,42	1 438	80	5,56	1 594	64	4,02	1 415	24	1,69

Graf 3: znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese **Cheb**

Tabulka 3 a graf 3: Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Tabulka a grafické znázornění kriminality spáchané dětmi na území bývalého okresu Cheb v letech 2009 a 2012. Z uvedeného je patrné, že v roce 2012 (do 30. 11. 2012) poklesl výrazně podíl všech dětmi spáchaných trestných činů o téměř tři procenta oproti roku 2009, přičemž podíl na násilné a mravnostní kriminalitě spáchané dětmi zůstává na téměř stejné úrovni. U mravnostní trestné činnosti to znamená, že děti spáchají v průměru každý desátý trestný čin, který je vyšetřován v okrese Cheb. Je nutno doplnit, že se jedná o statistické výstupy tzv. zjevné - evidované kriminality, přičemž kriminalita latentní – skrytá (neoznámená) může být stejně vysoká jako kriminalita zjevná.

Tabulka 4: **okres Sokolov**

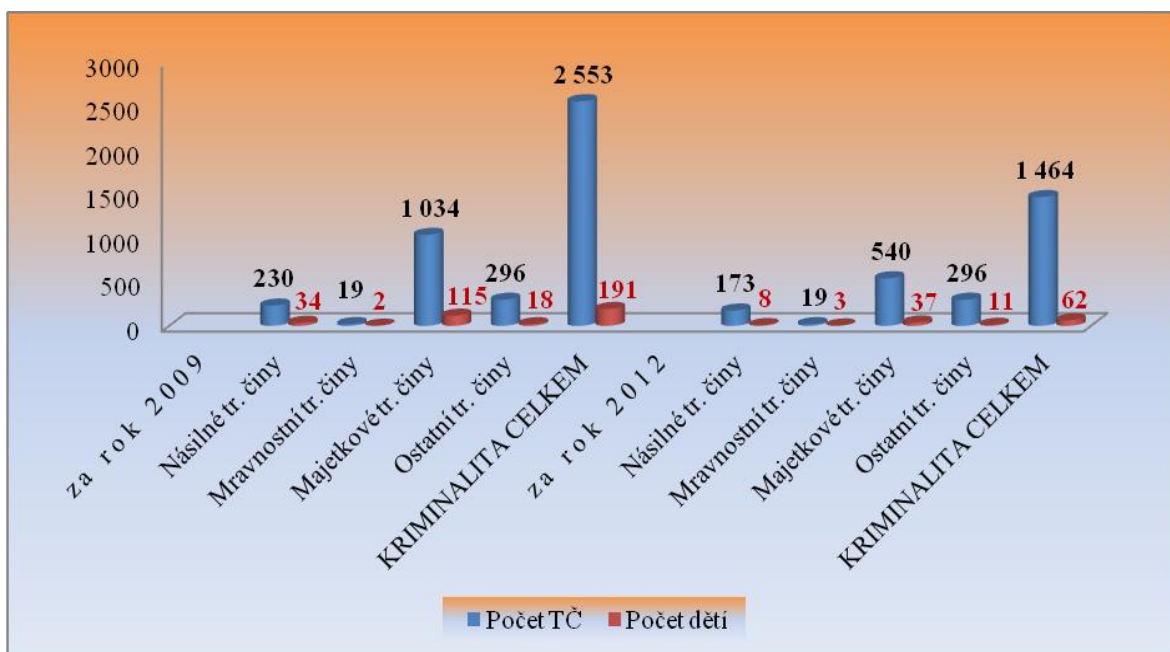
Statistika kriminality spáchané dětmi na území okresu Sokolov od roku 2009 do roku 2012

	2009			2010			2011			2012 (do 30.11.2012)		
	celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let	
			tj. %			tj. %			tj. %			tj. %
Násilné činy	230	34	14,78	249	21	8,43	253	15	6,36	173	8	3,41
Mravnostní činy	19	2	10,52	18	1	5,55	20	3	15	19	3	10,53
Majetkové činy	1 034	115	11,12	473	63	13,32	474	51	10,32	540	37	6,14
Ostatní kriminální činy	296	18	6,08	305	20	6,55	352	6	1,69	296	11	2,33
Zbývající kriminalita	742	18	2,42	409	3	0,73	449	2	0,44	318	2	0,63
Hospodářské činy	232	4	1,72	158	6	3,79	145	2	1,35	118	1	0,83
CELKOVÁ KRIMINALITA	2 553	191	7,48	1 612	114	7,07	1 673	79	4,72	1 464	62	3,52

K této tabulce patří následující graf 4, grafické porovnání násilné, mravnostní, majetkové a ostatní kriminality spáchaná dětmi na území bývalého okresu Sokolov v letech 2009 a 2012. V roce 2012 je znatelný pokles podílu dětí na celkové kriminalitě téměř o 4%, stejně jako v okrese Cheb. V okrese Sokolov poklesl výrazně i podíl dětí na páchaní násilné kriminality, a to o 11%, přičemž v okrese Cheb zůstává na stejné úrovni. U mravnostních trestných činů podíl dětí zůstává na stejné úrovni, což znamená, že děti spáchají v okrese Sokolov v průměru každý desátý mravnostní trestný čin. Podíl dětí na celkové kriminalitě na území okresu Sokolov je největší z okresů Karlovarského kraje, a to ve všech letech

uvedených v tabulce (od roku 2009 do roku 2012) a stále výrazně překračuje podíly dětí na celkové kriminalitě v celé České republice (viz tabulka 7).

Graf 4: znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese Sokolov

Tabulka 4 a graf 4: Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

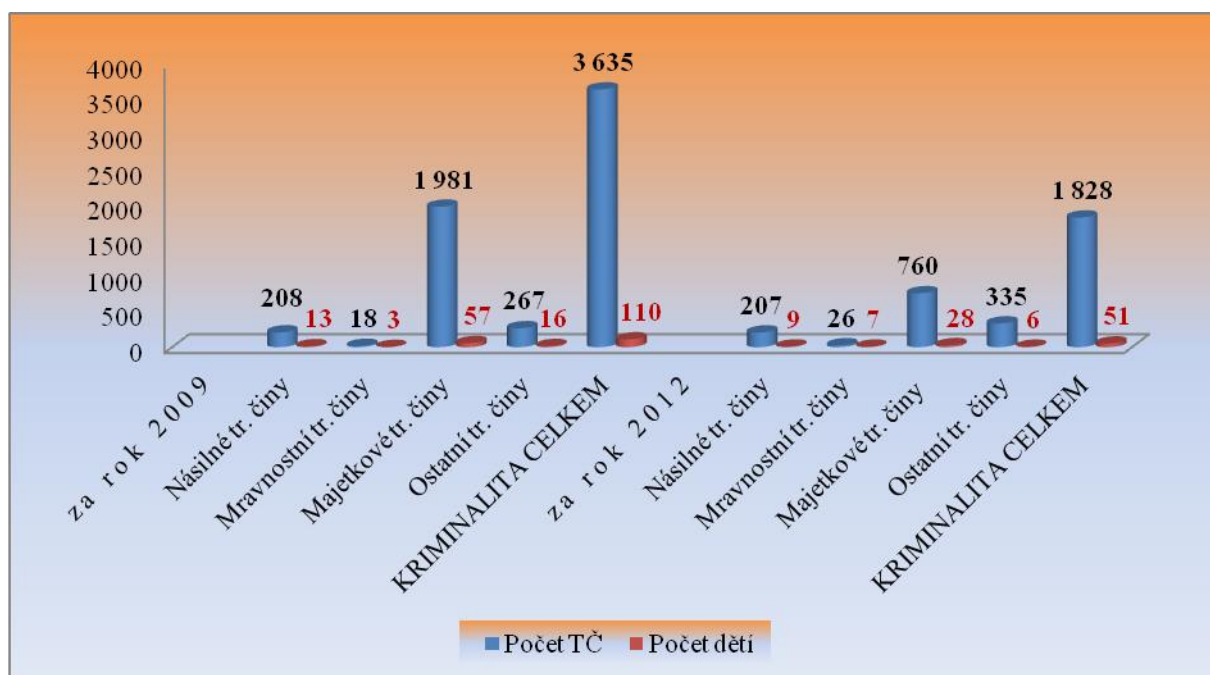
Při praktické části prováděného průzkumu pomocí dotazníku byly získávány údaje od respondentů ZŠ v Kynšperku nad Ohří, který patří do bývalého okresu Sokolov. Okres Sokolov dle statistických údajů uvedených v tabulce 4 a grafu 4 stále procentuálně převyšuje podíl dětí na celkové kriminalitě jak v Karlovarském kraji, tak v celé České republice. Otázkou je, zda do tohoto stavu nepromlouvá menší míra latentní (skryté) kriminality, a tím vyšší údaje zjevné (evidované) kriminality a zda by stejně prováděný průzkum v jiné škole na území Karlovarského kraje nebo jinde v České republice měl stejné výsledky.

Tabulka 5: okres Karlovy Vary

Statistika kriminality spáchané dětmi na území okresu Karlovy Vary od roku 2009 do roku 2012

	2009			2010			2011			2012 (do 30.11.2012)		
	celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let	
			tj. %			tj. %			tj. %			tj. %
Násilné činy	208	13	6,25	224	21	9,37	249	23	9,23	207	9	4,35
Mravnostní činy	18	3	16,66	23	3	13,04	29	2	6,9	26	7	26,92
Majetkové činy	1 981	57	2,88	685	29	4,23	763	47	6,16	760	28	3,68
Ostatní kriminální činy	267	16	5,99	390	20	5,12	407	17	4,18	335	6	1,79
Zbývající kriminalita	890	17	1,91	497	4	0,81	444	4	0,9	319	0	0
Hospodářské činy	271	4	1,47	210	1	0,47	171	5	2,92	181	1	0,55
CELKOVÁ KRIMINALITA	3 635	110	3,03	2 029	80	3,94	2 063	98	4,75	1 828	51	2,79

Graf 5: znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese Karlovy Vary

Tabulka 5 a graf 5: Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Tabulka a grafické znázornění kriminality spáchané dětmi na území bývalého **okresu Karlovy Vary** v letech 2009 a 2012 (do 30. 11. 2012), ze které je zřejmé, že podíl dětí na celkové kriminalitě je na stejné úrovni. V roce 2012 oproti roku 2009 poklesla celková kriminalita o polovinu, a rovněž tak poklesl podíl dětí na spáchané kriminalitě. U násilné kriminality poklesl počet dětí o 2 %, oproti tomu u mravnostní kriminality je znatelný nárůst o 10%. V přepočtu to znamená, že děti v okrese Karlovy Vary v roce 2012 spáchaly více jak každý čtvrtý mravnostní trestný čin, což je dvojnásobek oproti okresům Cheb a Sokolov a o 10% vyšší podíl než v celé České republice.

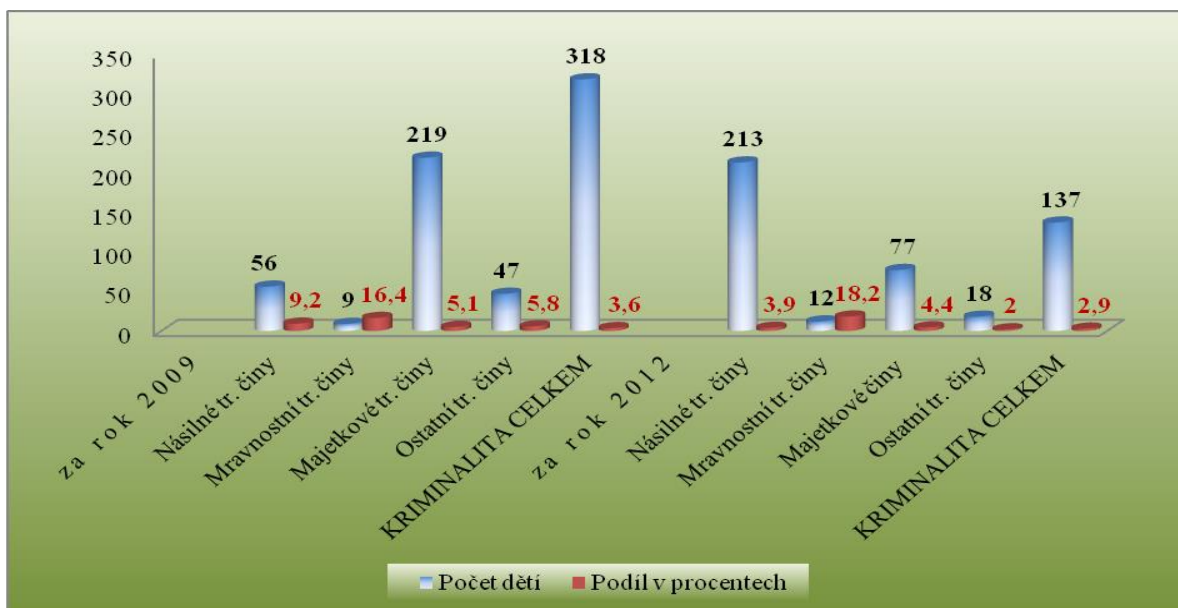
Jako další je uvedena statistická tabulka 6 a graf 6 se znázorněním kriminality dětí a jejich procentuální podíl na celkové kriminalitě v **Karlovarském kraji** v roce 2009 a v roce 2012 (do 30. 11. 2012). Z grafu je zřejmý téměř o polovinu menší celkový počet spáchaných trestných činů v roce 2012 než v roce 2009, přičemž došlo k mírnému procentuálnímu poklesu dětmi spáchané kriminality o 0,7%. Uvedený pokles je větší u násilné a majetkové kriminality, oproti tomu je zřejmý nárůst mravnostní kriminality o cca 2 % proti roku 2009 a celkově je vyšší o cca 10 % než byl v letech 2010 a 2011. V přepočtu to znamená, že děti spáchaly v roce 2012 téměř každý pátý evidovaný mravnostní trestný čin v Karlovarském kraji.

Tabulka 6: **Karlovarský kraj**

Statistika kriminality spáchané dětmi v Karlovarském kraji od roku 2009 do roku 2012

	2009			2010			2011			2012 (do 30.11.2012)		
	celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let	
			tj. %			tj. %			tj. %			tj. %
Násilné činy	609	56	10,67	603	51	8,46	657	44	6,7	533	21	3,94
Mravnostní činy	55	9	16,36	53	5	9,43	75	7	9,33	66	12	18,18
Majetkové činy	4 261	219	5,14	1 613	154	9,55	1 757	143	8,14	1 764	77	4,37
Ostatní kriminální činy	811	47	5,79	980	45	4,59	1 090	27	2,48	916	18	1,97
Zbývající kriminalita	2 329	62	2,66	1 300	10	0,77	1 294	7	0,54	930	5	0,54
Hospodářské činy	768	15	1,95	530	7	1,32	477	13	2,73	498	4	0,8
CELKOVÁ KRIMINALITA	8 834	318	3,6	5 079	272	5,36	5 330	241	4,52	4 707	137	2,91

Graf 6: znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v Karlovarském kraji

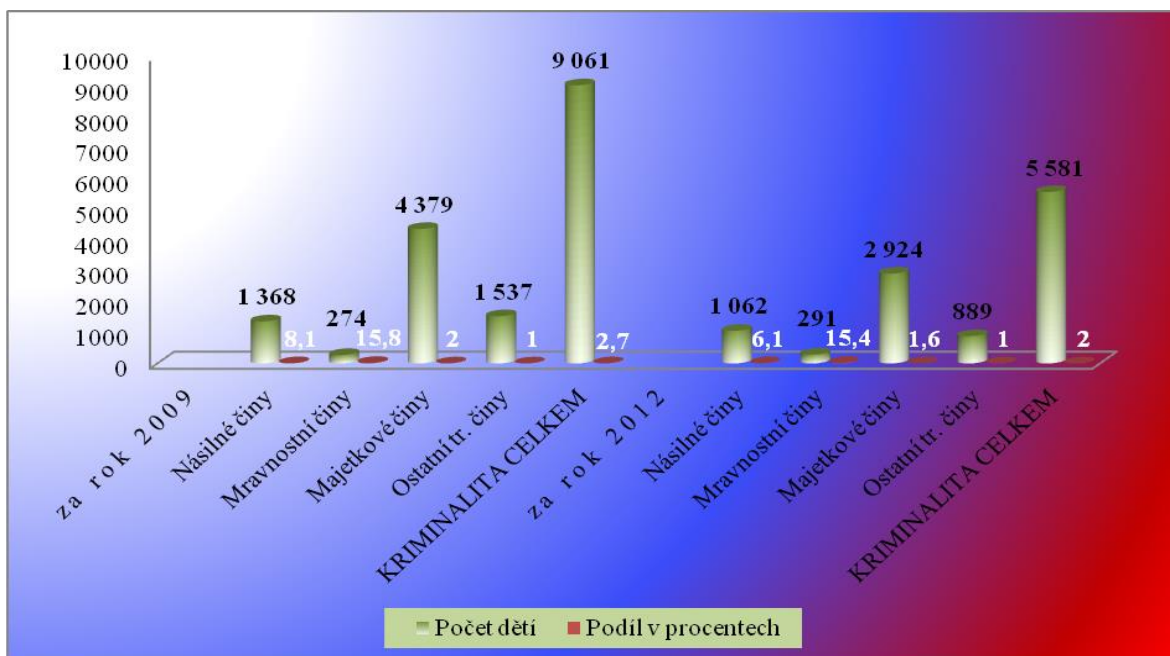
Tabulka 6 a graf 6: Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Tabulka 7: Česká republika

Statistika kriminality spáchané dětmi v celé České republice od roku 2009 do roku 2012

	2009			2010			2011			2012 (do 30.11.2012)		
	celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let		celkem	dětí 1-17 let	
			tj. %			tj. %			tj. %			tj. %
Násilné činy	16 887	1368	8,1	18 073	1139	6,3	19 409	1108	5,7	17 298	1062	6,14
Mravnostní činy	1 730	274	15,83	1 811	232	12,81	2 086	265	12,7	1 891	291	15,39
Majetkové činy	212 168	4 379	2,06	203 717	2 939	1,44	203 675	3 750	1,84	180 623	2 924	1,62
Ostatní kriminální činy	19 194	1 537	8,01	25 437	904	3,55	27 797	1 251	4,5	25 642	889	3,47
Zbývající kriminalita	53 056	1 220	2,3	35 960	193	0,54	35 984	230	0,64	32 366	185	0,57
Hospodářské činy	29 774	283	0,95	28 371	209	0,73	28 226	206	0,73	26 104	230	0,88
CELKOVÁ KRIMINALITA	332 829	9 061	2,72	313 387	5 616	1,79	317 177	6 810	2,14	283 935	5 581	1,96

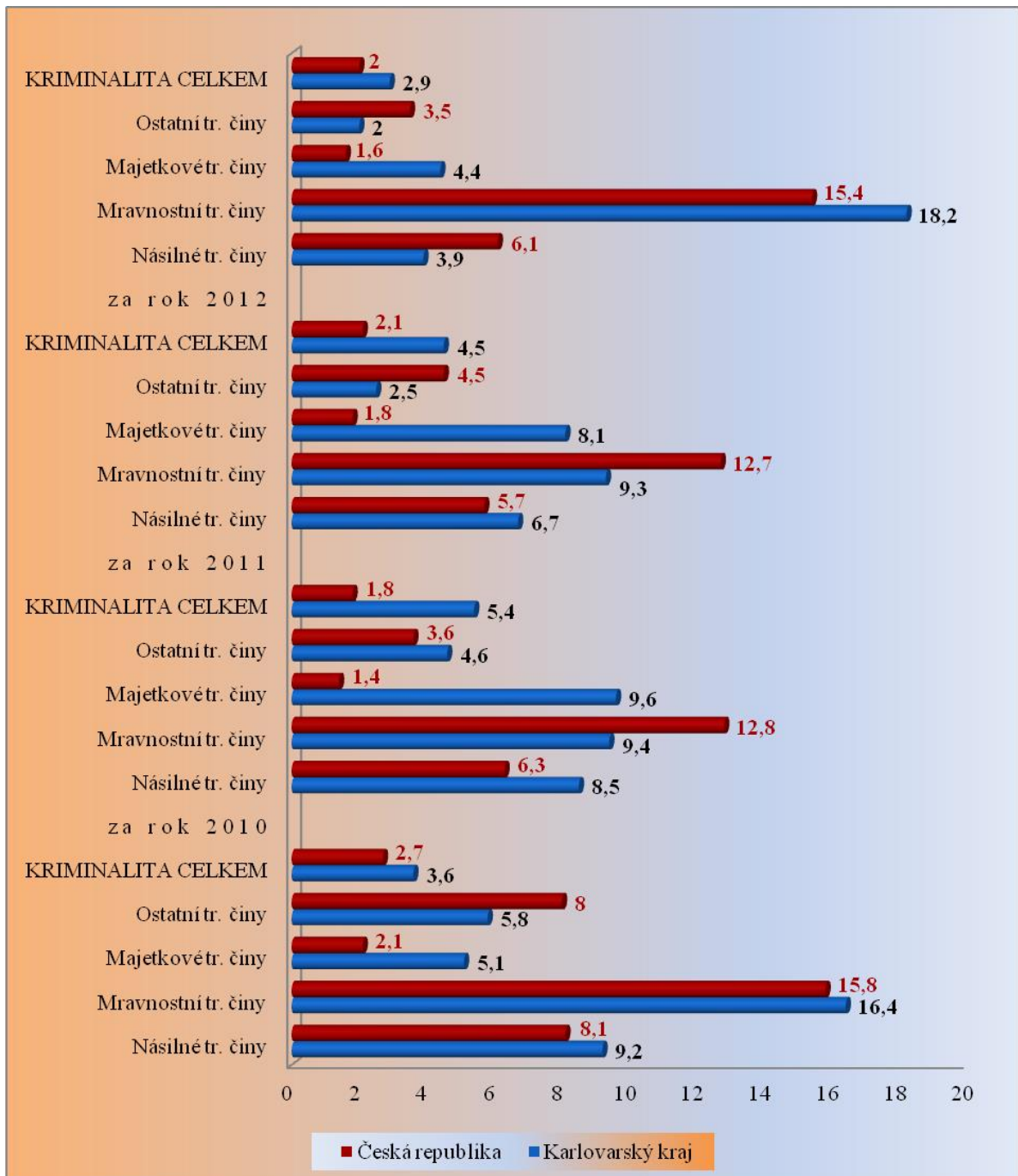
Graf 7: znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v České republice

Tabulka 7 a graf 7: Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

V přehledu a graficky znázorněném roku 2009 a roku 2012 (do 30. 11. 2012) ve statistických ukazatelích kriminality dětí a procentuálního podílu na celkové kriminalitě v celé České republice u násilné, mravnostní, majetkové a ostatní kriminality je zřejmý celkový pokles počtů dětmi spáchaných trestných činů, ale procentuální porovnání s celkovým poklesem trestné činnosti je podíl dětmi spáchané kriminality menší o 0,7%. U násilné kriminality spáchaly děti v roce 2012 téměř každý sedmnáctý trestný čin a u mravnostní kriminality téměř každý šestý trestný čin z celkového počtu evidované kriminality. Následuje graf 8, ve kterém je znázorněn podíl dětí na celkové kriminalitě v roce 2009 a v roce 2012 (do 30. 11. 2012) na území Karlovarského kraje a v celé České republice.

Graf 8: porovnání statistik kriminality na území Karlovarského kraje a České republiky, údaje viz tabulka 7

Zdroj: POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online].[cit.2012-12-30].
Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Z Grafu 8, kde je porovnán procentuální podíl dětí na celkové kriminalitě od roku 2009 do roku 2012 (do 30. 11. 2012) na území Karlovarského kraje a v České republice, je zřejmé, že podíl dětí na celkové kriminalitě v Karlovarském kraji je celkově vždy vyšší než průměr v celé České republice. V roce 2012 je celkový podíl vyšší téměř o 1%. U násilné kriminality je podíl v roce 2012 poprvé nižší než celorepublikový průměr, ale u majetkové a mravnostní kriminality je průměr v Karlovarském kraji vyšší v obou případech téměř o 3%.

Příčiny tohoto nepříznivého trendu v Karlovarském kraji můžou být dány vysokou mírou objasňenosti zjevné (evidované) trestné činnosti nebo menší mírou latentní (skryté) kriminality. Krajské ředitelství Policie ČR Karlovarského kraje je dlouhodobě neúspěšnější v celkovém objasňování trestné činnosti v porovnání s ostatními krajskými ředitelství v celé České republice. Územní odbor Policie ČR Sokolov, na jehož území byla prováděna praktická část této bakalářské práce (průzkum pomocí dotazníku v ZŠ Kynšperk nad Ohří), převyšuje statisticky průměr celého Karlovarského kraje v procentuálním počtu objasněné trestné činnosti. Stejně statisticky převyšuje i procentuální podíl dětmi na spáchané celkové kriminalitě. Další příčinou těchto pro Karlovarský kraj nepříznivých statistických ukazatelů může být geografická poloha tohoto nejmenšího kraje v České republice, který má z velké části společné hranice se Spolkovou republikou Německo a je tím dána specifická páchané trestné činnosti především mravnostního charakteru.

7. Závěr

Kriminalita a delikvence dětí a mládeže je v dnešní době velkým společenským problémem a její nárůst je pro nás a budoucnost naší a našich dětí velmi znepokojující. Domnívám se, že takové chování a jednání dětí a mládeže, které přesahuje do delikventní a následně kriminální činnosti, přímo souvisí se současnou společenskou situací a poklesem sociálních hodnot a vzrůstající touze po materiálních hodnotách života bez ohledu na jakoukoliv morálku. S tímto souvisí i pokles úcty k člověku a vlastně k hodnotě lidského života. Na utváření vztahu k sociálním a materiálním hodnotám má asi největší význam rodina jakožto socializační faktor, protože harmonický a vyrovnaný rodinný život má největší význam pro výchovu dětí a mládeže. Určité poruchy chování a následné změny v hodnotách jedinců jsou do jisté míry způsobeny jak neúplnými a nefungujícími rodinami, tak rodinami na první pohled zdánlivě fungujícími, kde se však dítě může vymknout kontrole rodičů pro jejich pracovní či jinou zaneprázdněnost. Tyto faktory mohou vést k záškoláctví, kouření a dalším patologickým jevům jako je alkohol, drogy či gamblersství, od kterých je jen krok k chování antisociálnímu, což má vliv na změnu v žebříčku hodnotových preferencí.

Cílem výzkumu, který jsem ve své bakalářské práci provedl, bylo zejména zjištění znalostí dětí a mládeže, respektive zodpovězení otázky, zda jsou schopny a do jaké míry chápou rozdíl v chování, které je v souladu s právními normami a v chování, které již tyto normy porušuje. Z výsledku výzkumu je patrné, že dotazované skupiny dětí a mládeže jsou schopny si uvědomit a částečně vědí, co je a co není v souladu se zákony této země. S přibývajícím věkem se znalosti v této oblasti prohlubují a jsou na vyšší úrovni u chlapců než u dívek, které z neznalosti, neochoty nebo jiného důvodu neodpověděly na více otázek než chlapci. Pro případné další studium a následné zpracování diplomové práce by bylo vhodné pokračovat v uvedeném výzkumu, a to zejména se zaměřením na současné problémy kriminality dětí a mládeže s důrazem na zvyšující se podíl na násilné a hlavně mravnostní kriminalitě.

Zřejmě většina lidí zastává názor, že kriminálníci - osoby páchající trestnou činností, patří za mříže a nezaslouží si nic jiného než represi. Mnoho jiných osob zabývajících se problémy delikvence dětí a mládeže přemýšlí jiným směrem a hledají příčiny, kde došlo k chybě a jakým nejlepším způsobem tomuto problému předcházet, případně dát delikventům možnost své chyby napravit. Každý z nás má možnost ovlivnit budoucnost a práce s dětmi a mládeží je cesta správným směrem, neboť především prevence a práce s mladými delikventy může změnit jejich chování, žebříček hodnot a tím i jejich přístup k životu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použité literatury:

CHMELÍK, J., aj. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-739-6.

NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*, Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, Praha: Portál, 2008. ISBN-978-80-7367-369-0.

MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha, Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

VEČERKA, K., HOLAS, J., TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., BLATNÍKOVÁ, Š. *Mládež v kriminologické perspektivě*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. ISBN 978-80-7338-079-3.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X

MACEK, P. *Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, Praha, Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*, Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o, 2009, ISBN 978-80-7380-213-4.

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize, Tabelární část, aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009, V.kapitola, F 60,

KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*, Praha: Viktoria Publishing. 1995. ISBN 80-7187-022-6.

JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*, Praha: Tiskárna MV, p.o, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

MACEK, P. *Adolescence*, Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X.

ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4. Přepřacované a doplněné vydání, Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1049-8.

Se souhlasem čerpáno též z přednáškového materiálu PhDr. Karolíny Malé – klinická psychologie PL Dobřany.

Elektronické zdroje

DOC. ING.ŠTABLOVÁ Renata, CsC: *Kriminologie*, Vyd. Praha 2008. [online]. [cit. 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.vsrr.cz/kestazeni/predmety/kriminologie.pdf>.

MUDr. FALDYNA, Z. *Specifické poruchy osobnosti, část 1. Diagnostika* [online], Psychiatrická klinika FN Olomouc, 2005. [cit. 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.psychiatriepropraxi.cz/artkey/psy-200501-0012.php>

ABZ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV, [online].[cit. 2013-01-30]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/predelikvence> - vložil prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc.

OSTROV RADOSTI - STŘEDISKO VOLNÉHO ČASU, Zlín, [online], Dostupné z: <http://www.ostrovzl.cz/prevence/kriminalita-delikvence-vandalismus/>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCI, Sociálně právní ochrana dětí, [online]. [cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/>

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, Rady Policie ČR a informace o prevenci, [online].[cit. 2012-12-08]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/rady-policie-cr-a-informace-o-prevenci-143872.aspx>

MARVANOVÁ, V. Syndrom hyperaktivity, Občanské sdružení U Rozcestí, [online].[cit. 2013-01-30]. Dostupné z: <http://www.urozcesti.cz/clanek/syndrom-hyperaktivity/>.

WIKIPEDIE, OTEVŘENÁ ENCYKLOPEDIÉ, Poruchy osobnosti. [online].[cit. 2013-01-30]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Porucha_osobnosti.

PROJEKT VARIANTY - IKV Člověk v tísní, o.p.s., 2005, Informace pro učitele, [online], Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/09_subkultury/IKV2_09_02_charakteristika_subkultur.pdf

PROKOPOVÁ, D. *Etopedie. Evropský sociální fond.* [online].[cit.2013-01.06]. Dostupné z: <http://www.specou.cz/files/eto-prez.pdf>.

MEDIXA.ORG, [online], Dostupné z : <http://cs.medixa.org/priznaky/agresivita>

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY, statistiky kriminality, [online], Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Právní předpisy

Zák. č. 359/1999 Sb. O sociálně právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů

Sdělení č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže ve znění pozdějších předpisů

SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Seznam grafů

Graf 1	Znázornění rozdílů mezi žáky páté a deváté třídy	61
Graf 2	Znázornění rozdílů mezi chlapci a dívkami páté a deváté třídy	62
Graf 3	Znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese Cheb	64
Graf 4	Znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese Sokolov.....	66
Graf 5	Znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v okrese Karlovy Vary...	67
Graf 6	Znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v Karlovarském kraji ...	69
Graf 7	Znázornění kriminality dětí za rok 2009 a 2012 v České republice.....	70
Graf 8	Porovnání statistik kriminality na území Karlovarského kraje a ČR	71

Seznam tabulek

Tabulka 1	Vyhodnocení dotazníku podle jednotlivých tříd.....	60
Tabulka 2	Vyhodnocení dotazníku podle tříd a podle pohlaví	62
Tabulka 3	Statistika kriminality okres Cheb	64
Tabulka 4	Statistika kriminality okres Sokolov	66
Tabulka 5	Statistika kriminality okres Karlovy Vary.....	67
Tabulka 6	Statistika kriminality Karlovarský kraj	68
Tabulka 7	Statistika kriminality Česká republika	69

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Zdeněk Matoušek

Obor: Speciální pedagogika - vychovatelství

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Kriminalita a delikvence dětí a mládeže

Rok: 2013

Počet stran: 67

Počet titulů českých použitých zdrojů: 15

Počet internetových zdrojů: 12

Počet ostatních zdrojů: 4

Vedoucí práce: PaedDr. Jan Toman